

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Εισαγωγή στην Κ.Δ. και ιστορία εποχής της Καινής Διαθήκης

Μάθημα 8 : Ο Απόστολος Παύλος

Σωτήριος Σ. Δεσπότης

Θεολογική Σχολή

Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

Βίος-Χαρακτηρισμοί

Περιοδείες

Παύλεια Γραμματεία

Ο Απόστολος Παύλος

Το όνομα

- Το όνομα **Σαύλος** (, 7IKΨ) αποτελεί τον ελληνικό τύπο του εβραϊκού **Σαούλ** (= αυτός που έχει γίνει αντικείμενο ερώτησης/προσευχής από τον Θεό). Αυτό το όνομα απαντά μόνο στις διηγήσεις μεταστροφής του Παύλου και αντιστοιχεί στο όνομα του πρώτου βασιλιά του αρχαίου Ισραήλ (1047 - 1007 π.Χ.), ο οποίος προερχόταν, όπως και ο *Παύλος*, από τη **φυλή Βενιαμίν**. Αλλαγή ονόματος όπως στην περίπτωση του Κηφά, δεν έχουμε στην περίπτωση του Αποστόλου των Εθνών.
- Κατά τη γνωστή συνήθεια των Ιουδαίων της Διασποράς να φέρουν εκτός από το εβραϊκό και ένα *ομόηχο* ελληνικό ή ρωμαϊκό όνομα, στις επιστολές ο απόστολος ονομάζει τον εαυτό του **Παύλο (paulus = μικρός, ταπεινός)** (πρβλ. Β' Πέ. 3,15 και Πρ.13,9 κ.ε. όπου και καταγράφονται και τα δύο ονόματα: *Σαύλος δέ και Παύλος*). Άραγε αποτελεί σύμπτωση ότι ο Σαύλος ονομάζεται *Παύλος* (Π.) από τον Λουκά για πρώτη φορά στις Πράξεις στο σημείο της μεταστροφής στον χριστιανισμό του Ρωμαίου ανθυπάτου στην Κύπρο το 46-48 μ.Χ. *Σεργίου* (Quintus Sergius Paul[us]);

Η γέννηση του Παύλου

- Ενώ ο Ιησούς ανατράφηκε σε ένα χωριό 500 κατοίκων στην Κάτω Γαλιλαία, ο συγγραφέας των μισών βιβλίων της Κ.Δ. γεννήθηκε στη διάσημη στον ελληνορωμαϊκό Κόσμο **Ταρσό** της Κιλικίας από γονείς Εβραίους, που είχαν το δικαίωμα του ρωμαίου πολίτη. Η μαρτυρία του Ιερώνυμου ότι καταγόταν από τα **Γίσχαλα της Β. Γαλιλαίας**, και μόνο μετά τήν ἄλωσι αυτών ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους μετανάστευσε στήν Ταρσό δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές (*De viris ill.*, 5).
- Η Ταρσός (500.000 κάτοικοι) ήταν σημαντικό κέντρο ελληνικής παιδείας, κυρίως Στωϊκών που χρημάτισαν μάλιστα παιδαγωγοί και οι δάσκαλοι για το αυτοκρατορικό παλάτι.
- Η γενέθλια ημέρα του Παύλου είναι άγνωστη. Ο Λουκάς παρουσιάζει τον Σαύλο νεανία, 26-40 χρονών, να συμμετέχει στον λιθοβολισμό του Στεφάνου. Στην επιστολή του **Προς Φιλήμονα** αυτοαποκαλείται **πρεσβύτερης**, 50-56 χρονών, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι γεννήθηκε την πρώτη δεκαετία του 1^{ου} αι. μ.Χ., **ίσως και το 1 μ.Χ.**

Εβραίος εξ Εβραίων

- Ο ίδιος υπογραμμίζει ότι ο πατέρας του, παρότι ζούσαν στο εξωτερικό, (α) ακριβώς οκτώ μέρες μετά τη γέννα του τον περιέταμε, (β) δεν χρημάτισε προσήλυτος αλλά ανήκε στον περιούσιο λαό του Ισραήλ (Β' Κορ. 11, 24), όντας γέννημα-θρέμμα **Εβραίος** (γνωρίζοντας μάλιστα να διαβάζει τη Γραφή εκ του Πρωτοτύπου και να ομιλεί αραμαϊκά), (γ) από την πλέον εκλεκτή (ένεκα της Ιερουσαλήμ) φυλή Βενιαμίν (= υιός του Νότου / της Δεξιάς = τυχερός) από την οποία καταγόταν ο πρώτος βασιλιάς του Ισραήλ, ο συνονόματός του Σαούλ, (δ) ότι κατά νόμον ήταν Φαρισαίος (αρχικά πολεμικός υποτιμητικός χαρακτηρισμός των Χαμπερίμ = αδελφών, μελών μιας αδελφότητας, και σημαίνει τον κεχωρισμένο από κάθε ανομία- ακαθαρσία αλλά και τον λαό που θεωρείται ακάθαρτος) όντας μάλιστα (ε) ζηλωτής και άμεμπτος στην εφαρμογή της Τορά.

Εβραίος εξ Εβραίων [2]

Φιλ. 3, 5-6: περιτομῆ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραήλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἐβραῖος ἐξ Ἐβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, - κατὰ ζῆλος διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν Νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος.

Τα τέσσερα πρώτα εἶναι πλεονεκτήματα ἀπροαίρετα καὶ τα ὑπόλοιπα καλλιεργήθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιο.

Γέν. 49, 27: **Βενιαμίν λύκος ἄρπαξ:** τὸ πρωινὸν ἔδεταί ἔτι καὶ εἰς τὸ ἑσπέρασ διαδώσει τροφήν .

Οἱ τῆς Φυλῆς Βενιαμίν θεωροῦνταν ἀριστοὶ πολεμιστῆς (Κρ. 3, 15-21 . πρβλ. Κρ. 19-21).

Εξωτερική εμφάνιση Π.

- Β' Κορ. 10,10
  - παρουσιαστικό ασθενές.
- Γαλ. 4,14 + Β' Κορ. 12, 7
  - Ασθένεια-σκόλωπας + άγγελος σατάν.
- Β' Κορ. 10, 10
  - Όχι χαρισματικός ρήτορας.

ΠΑΥΛΟΣ

ΠΑΥΛΟΣ - Η αρχαιότερη απεικόνιση του ανακαλύφθηκε το 2009

Στις κατακόμβες της Αγίας Θέκλας, κοντά στη Βασιλική του απ. Παύλου, εντοπίστηκαν οι τοιχογραφίες τεσσάρων αποστόλων: του Πέτρου, του Ιωάννη, του Ανδρέα και του Παύλου. Όλες χρονολογούνται στον 4ο αι. μ.Χ. και θεωρούνται οι αρχαιότερες απεικονίσεις των τεσσάρων αυτών κορυφαίων μαθητών του Ιησού που μόνοι άκουσαν τη Μικρή Αποκάλυψη στο όρος των Ελαιών (Μκ. 13).

Πιθανό προφίλ Παύλου

English: [Facial composite](#) of Saint Paul (* 7-10; † 64-67); created by experts of the [Landeskriminalamt](#) of North Rhine-Westphalia using historical sources, proposed by Düsseldorf historian Michael Hesemann.

Βιογραφία Παύλου

Ιουδαϊκό όνομα Σαούλ- Πρ 9,8

Ιουδαίος Διασποράς
(Ρωμαίος πολίτης – Πρ. 22,3)

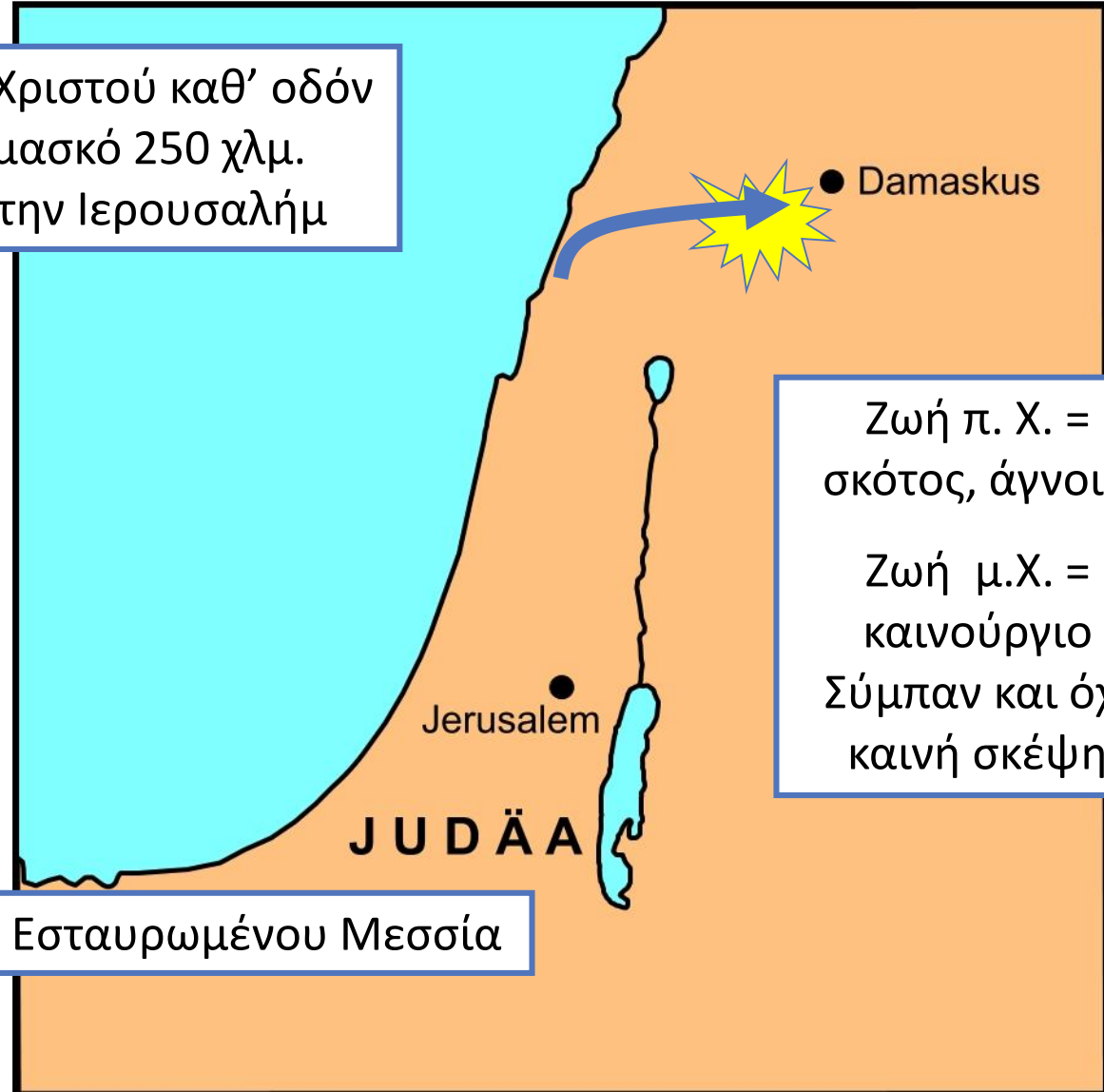
Εβραίος από τη φυλή Βενιαμίν
και Φαρισαίος – Φιλ 3,5

Σκηνοποιός στο επάγγελμα– Πρ. 18,3

Σπουδές Θεολογικές στον
μετριοπαθή Γαμαλιήλ – Πρ. 22,3
Ένταξη στην ζηλωτική πτέρυγα

Μεταστροφή Παύλου

Αποκάλυψη Ι. Χριστού καθ' οδόν
προς τη Δαμασκό 250 χλμ.
μακριά από την Ιερουσαλήμ

Ζωή π. Χ. =
σκότος, άγνοια

Ζωή μ.Χ. =
καινούργιο
Σύμπαν και όχι
καινή σκέψη

Διώκτης Εσταυρωμένου Μεσσία

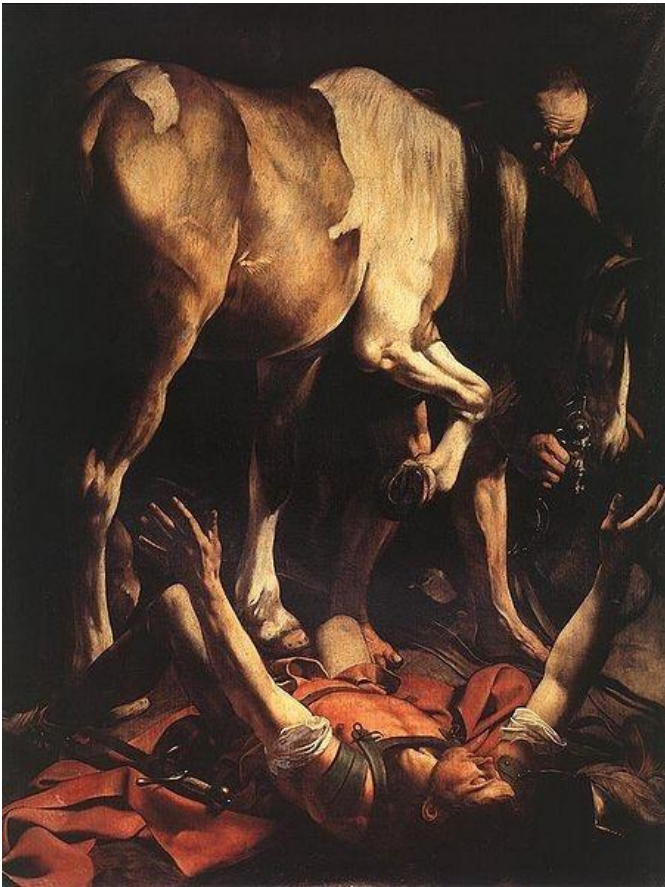

Αναγέννηση Παύλου

- Αυτό που ο ίδιος ο Π. βίωσε συγκλονιστικά και υπενθύμιζε επανειλημμένα και στους ακροατές του δεν είναι η στιγμή της γέννησης (τα γενέθλιά τους) όσο της **αναγέννησής τους** μέσω της κλήσης τους από τον Χριστό, της ανταπόκρισής τους-της πίστης/εμπιστοσύνης που επέδειξαν σε Αυτόν και της βάπτισής τους. Η τελευταία σήμανε και την **πληροφορία** τους με το Άγ. Πνεύμα και τα χαρίσματά Του που δεν είναι υπερκόσμιες πτήσεις αλλά *ἀγάπη, χαρά, ειρήνη, μακροθυμία χρηστότης ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, εγκράτεια* (Γαλ. 5, 22).
- Έτσι συχνά ο Π. χρησιμοποιεί το σχήμα **πριν-μετά** για να ανακαλέσει την μνήμη της επιστροφής από το σκότος στο φως, την άγνοια στη γνώση, το θάνατο στη ζωή και την ελευθερία του Πνεύματος, μέσω της προσοικείωσης-ένδυσης του Χριστού και της συσωμάτωσης που οδηγούν σε έναν καινούργιο *περίπατο*, τρόπο ζωής *εν εγρηγόρσει*. Γι' αυτό και χρησιμοποιεί την εικόνα του **στρατιώτη που είναι ενδεδυμένος όπλα «φωτός» ή του αθλητή ή του πρέσβυ**.

Αναγέννηση Παύλου [2]

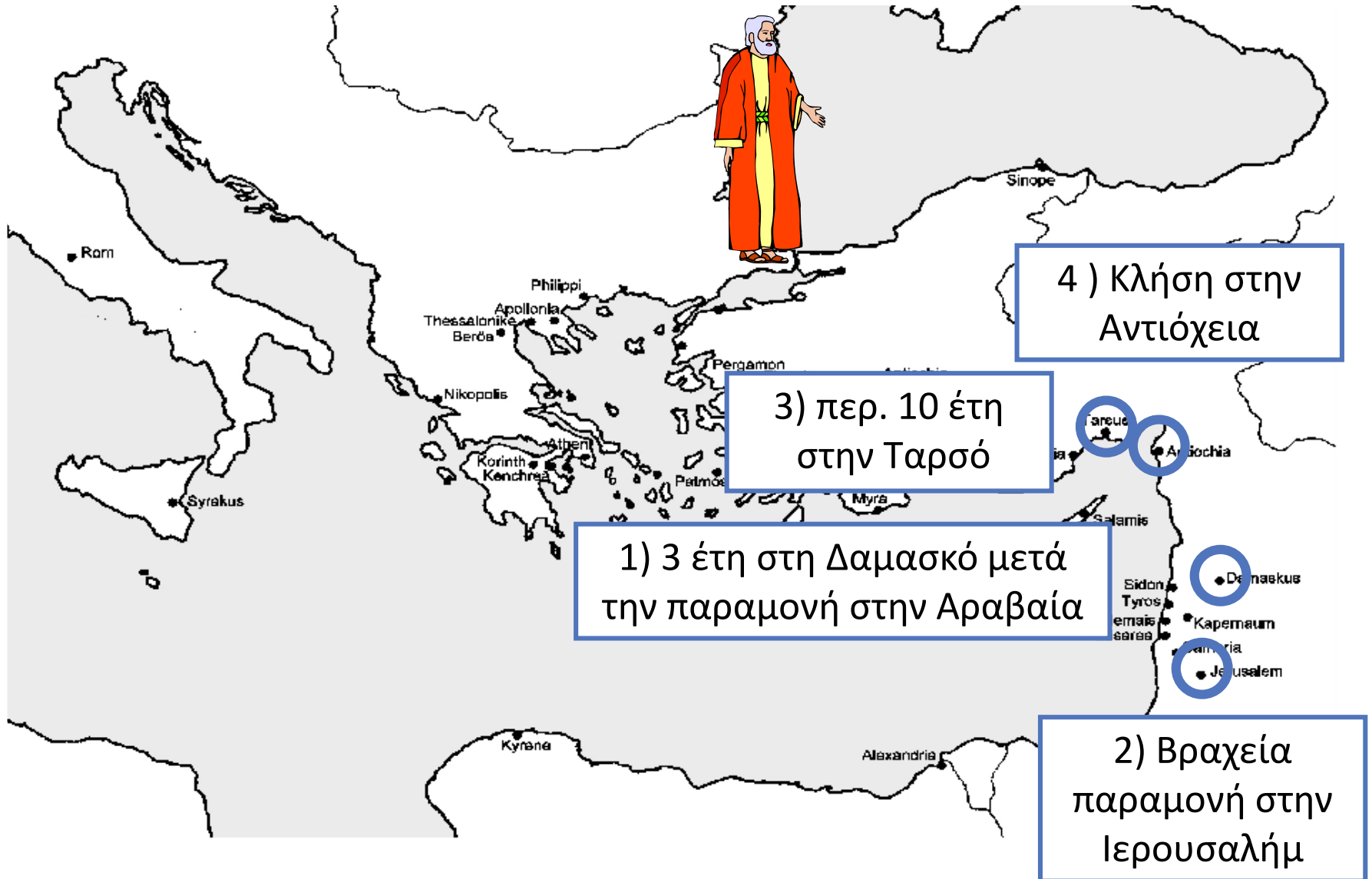

[Michelangelo Merisi da Caravaggio:](#)
Cerasi-Kapelle

Στην περίπτωση του Αποστόλου των Εθνών η συγκλονιστική αναγέννησή του πραγματοποιήθηκε στην «ώριμη» ηλικία των 30-40 (ίσως 33) ετών μέσω του γνωστού κυρίως από τις *Πράξεις Οράματος* στις πύλες της Δαμασκού μάλλον το 32 μ.Χ. επί της Παραθαλάσσιας Οδού (Via Maris).

Τη στιγμή που εισερχόταν επικεφαλής «αποσπάσματος» έχοντας την έγκριση του **Αρχιερέα Καϊάφα** προκειμένου να εκπορθήσει μια Εκκλησία που βρισκόταν αρκετά χιλιόμετρα μακριά από την έδρα του (240 χλμ. από την Ιερουσαλήμ, 80 χλμ. από την Καπερναούμ και ενώ ο Π. κατηφόριζε από υψίπεδα του Γκολάν και το «ιερό όρος» Ερμών, όπου ίσως πραγματοποιήθηκε η Μεταμόρφωση) *ἐξαίφνης τε αὐτὸν περιήστραψεν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν ἤκουσεν φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ· **Σαούλ, Σαούλ τί Με διώκεις;*** (Πρ. 9, 1-19· πρβλ. Ἐξ. 3 αποκάλυψη Μωυσή· Δ' Βασ. 5, 14 μεταστροφή Ναιμάν Σύρου).

Ο Π. μετά τη μεταστροφή Α΄

Ο Π. μετά τη μεταστροφή Β΄

Ταξίδια ιεραποστολικά στην Κύπρο,
τη Μικρά Ασία και την Ελλάδα

Βάση: Αντιόχεια

Μετά την Τρίτη περιοδεία συλλαμβάνεται στα
Ιεροσόλυμα την Πεντηκοστή

Ο Π. στη φυλακή

Β. Παύλεια Γραμματεία

Ο Παύλος ως συγγραφέας

- Παρόλο ότι ο Π. είναι ο νεότερος, ο *έσχατος*, των αποστόλων, αποτελεί μέχρι σήμερα με τα έργα του, τις επιστολές του, **την αρχαιότερη φωνή** στο χώρο του Χριστιανισμού.
- Ο Παύλος δε χρημάτισε απλώς φορέας και αναμεταδότης της αρχέγονης παράδοσης, αλλά αναδείχθηκε ως **ο κατεξοχήν ερμηνευτής** της με την ευρεία έννοια του όρου, αφού κατάφερε να μεταφέρει το μήνυμα του Χριστιανισμού στη «γλώσσα» των εξ εθνών χριστιανών.

Παύλος-Έργα

- Είναι εκπληκτικό ότι από το νεότερο Απόστολο, ο οποίος δίωξε την Εκκλησία, προέρχονται τα **περισσότερα**. Ο Παῦλος έγραψε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Καινῆς Διαθήκης. Φέρεται ὅτι ο ἴδιος έγραψε ὡς δεκατέσσερις Ἐπιστολές (μέσω γραμματέων ἢ/και συνεργατῶν) το 28%.
- Από τη Β' Πέ. 3, 14-17 συνάγεται ὅτι οι επιστολές του Π. ἤδη τον 1^ο αι. είχαν συγκροτηθεῖ **σε Βίβλο/Σώμα** και μάλιστα κάποιοι (αντινομιστές;) τις παρερμήνευαν για να τεκμηριώσουν την ανομία οδηγούμενοι ἔτσι στην απώλεια (πρβλ. ἤδη Ρωμ. 3, 8. 6, 1). Πιθανότατα οι παύλειες επιστολές σχημάτισαν «Βίβλο» πριν τα Ευαγγέλια.

Παύλος-Έργα [2]

- Ο Π. έγραψε **Γράμματα**. Αρκετές επιστολές του Π. γράφτηκαν μάλιστα σε πόλεις του **Αιγαίου** απευθυνόμενες επίσης σε πόλεις πέριξ του ίδιου Πελάγους (Α'+Β' Θεσ., Α'+Β' Κορ., Φιλιπ). Σημειωτέον από τα 27 βιβλία της Κ.Δ. τα 21 είναι επιστολές, σε αντίθεση προς την Π.Δ., όπου στον ευρύτερο Κανόνα εμπεριέχονται 49 και ούτε ένα βιβλίο δεν ανήκει σε αυτήν την κατηγορία παρότι που και σε αυτήν (την Π.Δ.) εμπεριέχονται στα βιβλία της επιστολές κυρίως από τη μεταιχμαλωσιακή περίοδο.
- Ο Π. έχει γράψει και Επιστολές που χάθηκαν (βλ. κατωτέρω).

Παύλος-Έργα [3]

- Όπως αποδεικνύει το επιστολικό είδος των έργων του και η διαλεκτική του περιεχομένου τους με τις υπαρκτές ανάγκες των Εκκλησιών και των μελών τους, ο Π. αντί του μονολόγου προτίμησε συνειδητά **τον άμεσο διάλογο**. *Μην έχοντας την ησυχία για να γίνει συγγραφέας προτιμούσε την επιστολή, που είναι ο ζωντανότερος και αμεσότερος τρόπος επικοινωνίας.*

Οι επιστολές στον κανόνα - Α΄

- Η **διάταξη** των παύλειων επιστολών στον Κανόνα έγινε **ανάλογα** α/ με το εάν απευθύνονταν σε Εκκλησίες ή πρόσωπα (Φιλήμ., Τιτ., Α΄+Β΄ Τιμ.,) και β/ **με την έκτασή τους**. Εάν κάποιος θέλει να μελετήσει τις επιστολές κατά αρχαιότητα και να διαπιστώσει την εξέλιξη της σκέψης του Π. πρέπει να αρχίσει να τις ανα-γινώσκει από το τέλος προς την αρχή (πρώτη η Α΄ Θεσ. βλ. κατωτέρω), όπως τα «Εβραϊκά».
- Η Εβρ. παρότι εξαιρετικά εκτεταμένη, ακολουθεί συνήθως την ομάδα των 13 επιστολών και σε σπάνιες περιπτώσεις εντάσσεται σε αυτές. Αυτό συμβαίνει διότι ήδη στην Αρχαία Εκκλησία υπήρχε αμφιβολία αν είναι παύλεια. Οι κώδικες Σιναϊτικός και Βατικανός παραθέτουν την Εβρ. πριν τις Ποιμαντικές.
- Σημειωτέον ότι στους αρχαίους κώδικες οι **Καθολικές** που γράφτηκαν από τους «κορυφαίους» Πέτρο και Ιωάννη και τους αδελφούς του Ιησού έπονται των Πράξεων προηγούνται των παύλειων επιστολών.

Επιστολές Παύλου

Πράξεις Αποστόλων

Ρωμαίους

A+ B Κορινθίους

Γαλάτας

Εφεσίους

Φιλιπησίους

Κολοσσαείς

A+B Θεσσαλονικείς

A+B Τιμόθεον

Τίτον

Φιλήμονα

Κοινοί

Συνεργάτες

Οι επιστολές στον κανόνα – Β΄

- Οι επιστολές του Παύλου διακρίνονται στις δέκα εκείνες που απευθύνονται **προς μία Εκκλησία** (Α΄/Β΄ Θεσ., Γαλ., Α΄/Β΄ Κορ., Ρωμ., Κολ., Φιλ.), ή **προς μια ομάδα Εκκλησιών**, (η εγκύκλια «καθολική» Εφ.) και στις τέσσερεις **προς ένα συγκεκριμένο πρόσωπο**.
- Μερικές επιστολές γράφτηκαν τον καιρό που ο Π. ήταν φυλακισμένος (4 συνολικά: Φιλήμ., Κολ., Εφ., Φιλ. [κατά σειρά αρχαιότητας]), γι' αυτό και λέγονται **της Αιχμαλωσίας**, ενώ άλλες απευθύνονται σε ποιμένες των Εκκλησιών, γι' αυτό και ονομάζονται **Ποιμαντικές** (Τιτ., Α΄/Β΄ Τιμ.). Η μόνη επιστολή, την οποία ίσως έγραψε καθ' ολοκληρίαν ο ίδιος ο Π., είναι η **προς Φιλήμονα**.

Οι επιστολές στον κανόνα – Β' [2]

- Σε αρκετές άλλες, παρότι χρησιμοποιήθηκε πιθανότατα γραμματέας, φαίνεται να είναι «καταγεγραμμένη» η φωνή του και ο πατρικός του τόνος, όπως στη Γαλ. (που αποτελεί «προσχέδιο» της Ρωμ.) ή τη Β' Κορ. (που δεν αποκλείεται να περιέχει περισσότερες από μία επιστολές του Π.) που είναι «πολεμικές» επιστολές. Σημειωτέον ότι ήταν σύνηθες στα ελληνορωμαϊκά χρόνια να κρατούνται αντίγραφα των επιστολών που αποστέλλονταν. Ίσως θα μπορούσε ίσως να δικαιολογηθεί και η σχέση της Γαλ. (που δεν αποκλείεται να μην απεστάλη από την Έφεσο αλλά κατά την α' επίσκεψη του Π. στην Κόρινθο) με τη Ρωμ. (που γράφτηκε κατά τη β' παραμονή του στην ίδια πόλη).

Διαιρέσεις στη σύγχρονη έρευνα

ΠΡΩΤΟΠΑΥΛΕΙΕΣ

- Ως ομολογούμενες γνήσια παύλειες θεωρούνται από το σύνολο των ερμηνευτών οι εξής επτά:
- Α΄ Θεσ, Γαλ, α΄/β΄ Κορ, Ρωμ, Φιλήμ, Φιλ. (κατά σειρά αρχαιότητας)
- Ο Π. συνέγραψε κι άλλες επιστολές οι οποίες ή χάθηκαν ή συγχωνεύθηκαν. Ήδη στο Α΄ Κορ. 5, 9 μνημονεύεται επιστολή που χάθηκε (Α) πριν την Α΄ Κορ. η οποία είναι ουσιαστικά δεύτερη (Β). Στη Β΄ Κορ. ίσως περιέχονται ακόμη και τρεις επιστολές: [C: κεφ. 1-7 επιστολή συμφιλίωσης-δακρύων;] + D: 8-9 [λογία-έρανος] + E: 10-13 [απολογία Π.- επιστολή δακρύων;].

ΔΕΥΤΕΡΟ- ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΠΑΥΛΕΙΕΣ

- **Δευτεροπαύλειες**
  - οι Β΄ Θεσ, Κολ, Εφ.
- και ως τριτοπαύλειες ή/και **ψευδεπίγραφες** οι Α΄/Β΄ Τιμ και Τιτ.
- Η Εβρ., η οποία δεν περιλαμβάνει επιστολική εισαγωγή, θεωρείται (όπως και η Α΄ και Β΄ Πέτρ., η Ιούδα και η Ιακ.) ομιλία με επιστολική μορφή.

Πώς/Ποιος «έγραφε» τις επιστολές του ο Π.;

Ο συνήθης τρόπος για να γράψει κάποιος γράμμα ήταν το να απευθυνθεί σε γραμματέα-επιστολόγραφο (**Amanuensis**), όπως ήταν ο Τέρτιος στη Ρωμ.

προκειμένου είτε

(α) να του το υπαγορεύσει συλλαβιστά ή φυσιολογικά ('recorder'), είτε

(β) να του προσδιορίσει το περιεχόμενο, αφήνοντάς του ελευθερία στην τελική σύνταξη του κειμένου ('editor'), είτε

(γ) να του διατυπώσει μόνον τις βασικές έννοιες ('co-author') ή

(δ) και να του δώσει εν λευκώ το δικαίωμα να γράψει εκείνος την επιστολή εξ ονόματός του ('composer').

Πώς/Ποιος «έγραφε» τις επιστολές του ο Π.; [2]

Στην αρχαιότητα, επίσης, ήταν ασυμβίβαστο το να σκέφτεται και να γράφει κανείς ταυτόχρονα. Επιπλέον τα δάκτυλα από την πολλή δουλειά ήταν αδέξια για γράψιμο, ενώ εκείνος που έγραφε, το έκανε αυτό καθισμένος σταυροπόδι στο πάτωμα και μάλιστα πάνω στην παλάμη του. Το ίδιο υλικό του παπύρου ανάγκαζε το γραμματέα να μη γράφει με συνεχή ροή, αλλά να χαράσσει ξεχωριστά κάθε γράμμα πάνω του. Γι' αυτό και κατά την υπαγόρευση ήταν απαραίτητες οι διακοπές **κυρίως ανά δίωρο** στα σημεία εκείνα που γινόταν αλλαγή θέματος. Έτσι μεγάλες επιστολές, όπως η Ρωμ. ή η Α' Κορ., που καταλαμβάνουν και τη μεγίστη έκταση που θα μπορούσε να έχει ένα ειλητάριο, δύσκολα θα μπορούσαν να γραφτούν σε μια μέρα. Επειδή η διαδικασία αυτή διαρκούσε αρκετές μέρες, γι' αυτό και στην ίδια την επιστολή η διάθεση του αποστολέα ποικίλλει.

Η «υπογραφή» του Παύλου

Συνήθως ο Π. πρόσθετε στο τέλος τον ασπασμό με το δικό του χέρι. Στους Γαλάτες σημειώνει: **ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν** ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ. (6, 11). Το μέγεθος των γραμμάτων οφειλόταν είτε στα σκληραγωγημένα από την κατασκευή σκηνών χέρια του, είτε σε πρόβλημα που είχε με τα μάτια (και φυσικά δεν προέκυψε από την εμπειρία της Δαμασκού) είτε στη σπουδαιότητα ὄσων εν προκειμένω σημειώνει, είτε στην αυθεντία που θέλει να προσδώσει στο πρόσωπό του αφού στην αρχαιότητα το 10 % μόνον διάβαζε και πολύ λιγότεροι έγραφαν. Είτε θέλει να φανερώσει και την αγάπη προς τους Γαλάτες. Δεν αποκλείεται να έγραψε ο ίδιος ολόκληρη Φιλήμ. χάριν της αποκατάστασης ενός δραπετή σκλάβου που αναγέννησε στα δεσμά του.

Παύλειες παραινέσεις

ΠΡΩΤΕΣ- Α΄ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ

¹⁴Σας προτρέπουμε, αδερφοί, να συμβουλευέτε τους άστατους, να παρηγορείτε τους λιγόψυχους, να στηρίζετε τους αδύνατους στην πίστη και να δείχνετε μακροθυμία σε όλους. ¹⁵ Προσέχετε να μην ανταποδίδετε ο ένας στον άλλο κακό στο κακό, αλλά να επιδιώκετε πάντα το αγαθό και μέσα στην εκκλησία και σ' όλον τον κόσμο. ¹⁶ **Να είστε πάντοτε χαρούμενοι. ¹⁷Να προσεύχεστε αδιάκοπα. ¹⁸Να ευχαριστείτε το Θεό για το καθετί. Αυτό είναι το θέλημα του Θεού, όπως αποκαλύφθηκε σ' εσάς δια του Χριστού. ¹⁹Μη σβήνετε τη φλόγα των χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος. ²⁰Μη περιφρονείτε τα κηρύγματα των *προφητών, ²¹ αλλά να τα εξετάζετε όλα και να κρατάτε ό,τι είναι χρήσιμο. ^Να απέχετε από κάθε λογής πονηρό. ²³ Είθε ο Θεός, που δίνει την ειρήνη, να σας κάνει ολοκληρωτικά δικούς του. Κι ας διατηρηθεί ολόκληρη η ύπαρξη σας -το πνεύμα, η ψυχή και το σώμα σας- άμεμπτη κατά τον ερχομό του Κυρίου μας Ιησού Χριστού.**

Ο Απόστολος Παύλος

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ-ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ

⁴ **Να χαίρεστε πάντοτε με τη χαρά που δίνει η κοινωνία με τον Κύριο,** θα το πω και πάλι: να χαίρετε. ⁵Σ' όλους να δείχνετε την καλοσύνη σας. Ο Κύριος έρχεται σύντομα. ⁶ Για τίποτε να μη σας πιάνει άγχος, αλλά σε κάθε περίπτωση τα αιτήματά σας να τα απευθύνετε στο θεό με προσευχή και δέηση, που θα συνοδεύονται από ευχαριστία. Και η ειρήνη του Θεού, που είναι ασύλληπτη στο ανθρώπινο μυαλό, θα διαφυλάξει τις καρδιές και τις σκέψεις σας κοντά στον Ιησού Χριστό. ⁸Τέλος, αδερφοί μου, ό,τι αληθινό, σεμνό, δίκαιο, καθαρό, αξιαγάπητο, καλόφημο, ό,τι έχει σχέση με την αρετή και είναι άξιο επαίνου, αυτά να έχετε στο μυαλό σας. Αυτά που μάθατε, παραλάβατε κι ακούσατε από μένα, αυτά που είδατε σ' εμένα, αυτά να κάνετε κι εσείς. Και ο Θεός που δίνει την ειρήνη θα είναι μαζί σας.

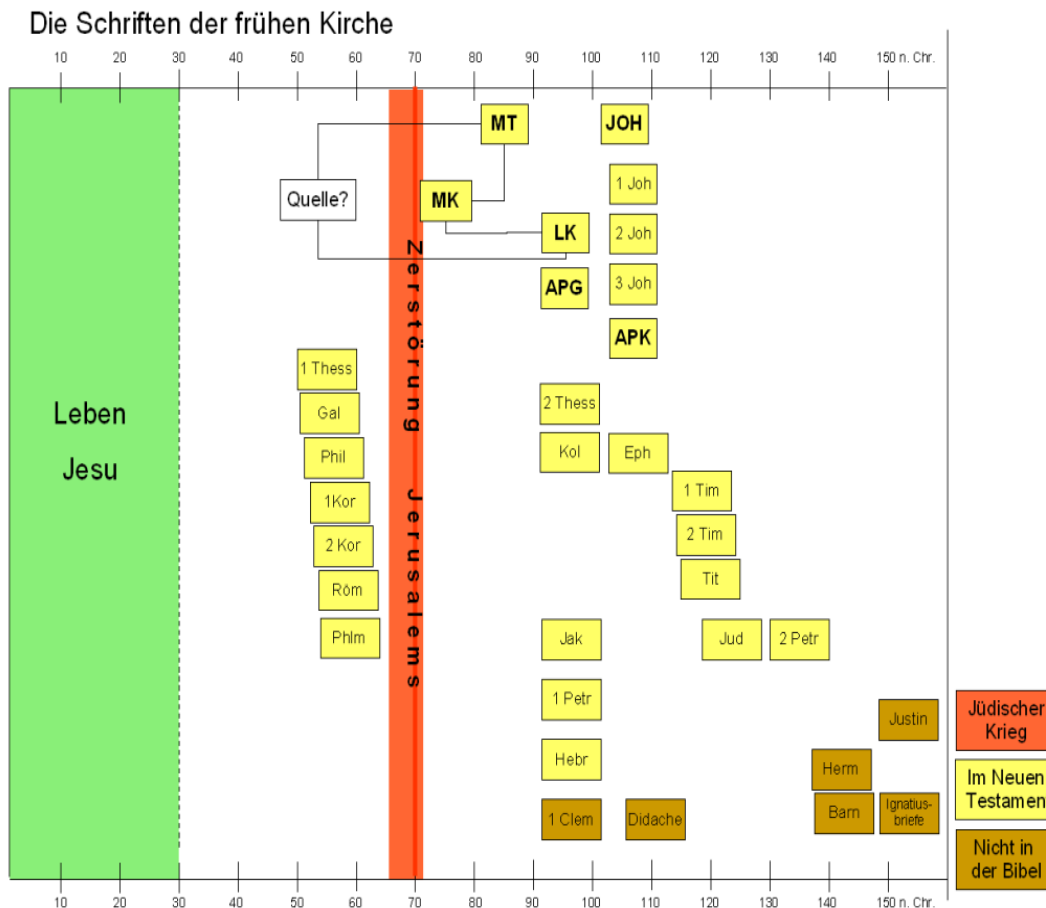

Ενστάσεις απέναντι στη διάκριση

Πρέπει να είναι κάποιος επιφυλακτικός ως προς την απόρριψη της παύλειας πατρότητας εκείνων των επιστολών που δεν έχουν γραμματικά, συντακτικά ή θεολογικά το ύφος των μεγάλων *ομολογουμένων* επιστολών, καθώς πρέπει να έχει υπόψη του όσα λέχθηκαν περί του τρόπου της τελικής σύνταξης ή και συγγραφής της επιστολής μέσω γραμματέων, καθώς επίσης και το γεγονός ότι ο Π., έχοντας ανατραφεί στο πολυπολιτισμικό περιβάλλον της Ταρσού, είχε το χάρισμα να γίνεται *τοῖς πᾶσι τὰ πάντα*, προκειμένου να κερδίσει τους πάντες. Φυσικά η λύση των γραμματέων δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως πανάκεια, αφού το μεστό σε επιχειρήματα ύφος, το στυλ της διατριβής, οι πολυάριθμες διακοπές της σκέψης και τα ανακόλουθα αποδεικνύουν ότι τα κυριότερα μέρη των επιστολών αποτυπώνουν τη σκέψη του. Όταν σκέπτεται κανείς α) πόσες **λίγες σελίδες** έχουμε από τα συγγράμματα του Π. και β) σε **πόσα έτη** κατανέμονται, γ) πόσο δε **διάφορα θέματα** διαπραγματεύεται σε αυτές και δ) **πόση ελευθερία και δεξιότητα** επιδεικνύει αλλά και **πνεύμα** στο χειρισμό μιας γλώσσας που είναι πλούσια αφ' εαυτής και ότι επρόκειτο να διατυπώσει για ορισμένο κύκλο προσώπων ιδέες εντελώς καινούργιες, θα έπρεπε να εκπλαγεί εάν συναντούσε στις επιστολές αυτές μονότονη ομοιομορφία και εάν το λεξιλόγιο ήταν λιγότερο πλούσιο (Reuss). Ο Π. είναι ως συγγραφέας ανεξάντλητος στην έκφραση και γνωρίζει πάντοτε να προσδίδει τον τόνο που είναι ο αποτελεσματικότερος στις εκάστοτε συνθήκες (Belsler)

Σημερινή διαίρεση επιστολών κατεξοχήν από τη Γερμανόφωνη έρευνα

Leben Jesu = Ζωή Ιησού

APG = Πράξεις

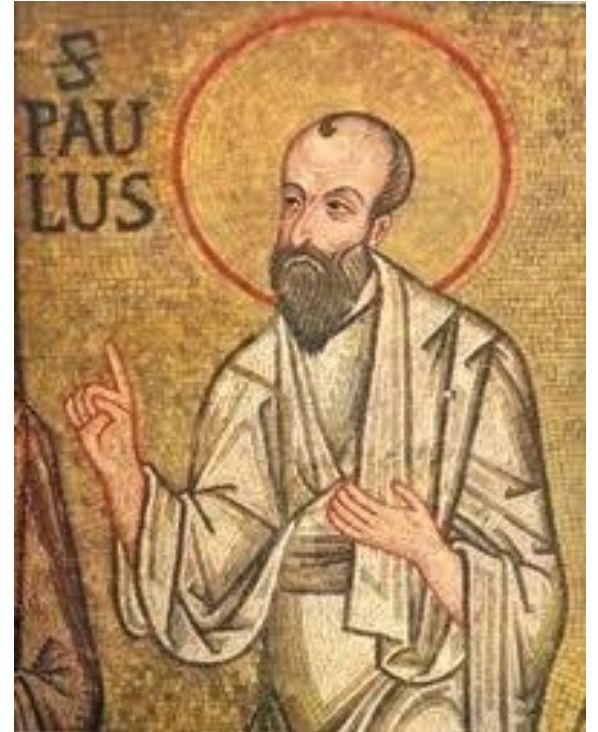
Quelle= Πηγή Λογίων

Zerstörung Jerusalems= Καταστροφή Ιερουσαλήμ

Juedischer Krieg=Ιουδαϊκός Πόλεμος

Σύγχρονη έρευνα

Η εικόνα του Παύλου στη Δύση

Το **2008** η χριστιανική «Δύση» γιόρτασε το ιωβηλαίο του Παύλου, δύο χιλιετίες από τη γέννηση του Αποστόλου των Εθνών (η οποία εικάζεται ότι πραγματοποιήθηκε το 8 μ.Χ.), αναζητώντας να ανακαλύψει και πάλι τις αξίες εκείνες που θα προσφέρουν λόγο ύπαρξης στην ανθρώπινη οντότητα και κοινωνία η οποία παρουσίαζε ήδη τα συμπτώματα βαθιάς και πολύπλευρης κρίσης. Όπως ήδη στο α' αρχείο σημειώθηκε το συγκλονιστικό στη ζωή του Π. δεν είναι η γέννησή του αλλά η αναγέννησή του μάλλον το 32-33 μ.Χ.

Χαρακτηρισμοί Παύλου

- Από τους μαθητές του Ιωάννη Χρυσοστόμου ονομάστηκε **Στόμα Χριστού Παῦλος**, από εκείνους που αμφισβητούσαν την θεότητα και το κύρος του Ι. Χριστού **ιδρυτής τοῦ Χριστιανισμοῦ** και από την προτεσταντική Έρευνα (Gustav Adolf Deissmann 1866-1937), **Ο Πρῶτος μετὰ τὸν Ένα**. Τελικά καθιερώθηκε ο τελευταίος χαρακτηρισμός, ο οποίος διαδόθηκε και στην καθ' ημάς Ανατολή. Αυτός, όμως, αν και καταρχάς απαντούσε στην υπό του Διαφωτισμοῦ αμφισβήτηση του Χριστού ως του Ενός και του Μοναδικού ιδρυτή της Εκκλησίας, προβλήθηκε ως κατεξοχήν προσωνύμιο του Π. επειδή αυτός ενσάρκωνε το ιδεώδες του Προτεσταντισμοῦ, την **Ιεραποστολή**.
- Όπως, όμως, την τελευταία δεκαετία διαπίστωσε η ίδια η Έρευνα (*Νέα Προοπτική του Παύλου*), όλους αυτούς τους αιώνες ο Απόστολος των Εθνῶν κατανοούνταν μέσα από τους φακούς του Λούθηρου (1483-1546) και κατ' επέκταση του Αυγουστίνου (354-430) που επίσης βίωσαν μεταστροφές με άλλες όμως προϋποθέσεις και υπό άλλες συνθήκες.

Χαρακτηρισμοί Παύλου [2]

- Στην Κ.Δ. ως *μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν* προβάλλεται από τον ίδιο τον Ιησού ο ασκητικός Ιωάννης Βαπτιστής με την συμπλήρωση: *ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστίν* (Μτ. 11, 11). Στην «ιωάννεια» Ανατολή ιδίως την εποχή του Βυζαντίου ως *Πρώτη μετά τον Ένα καθιερώθηκε μια γυναίκα η Θεοτόκος*, αφού ενσάρκωνε το μοντέλο του ησυχασμού. Ο Π. τιμάται μαζί με τον Πέτρο ως **Πρωτοκορυφαίος** παρότι διαφώνησε μαζί του εντονότατα στην Αντιόχεια αφού ο Κηφάς φοβήθηκε τους Ιουδαιοχριστιανούς.
- Ανεξάρτητα από τον χαρακτηρισμό που θα προσδώσει κάποιος στον Π. είναι γεγονός ότι **ἡ σημερινή Χριστιανοσύνη** είναι ἔργο του Π.: *ὄχι ἡ Χριστιανικὴ πίστι, ἀλλ' οἱ ἰδρυμένες ἐκκλησίες*. Σύμφωνα με πολλούς ερμηνευτές ο Ιουδαιοχριστιανισμός που περιθωριοποιήθηκε από την Ορθοδοξία «έλαβε» ρεβάνς μέσω του Ισλάμ το οποίο στηρίζεται στις αρχές του. Υποστηρίζεται ότι και η Κάαμπα αλλά και το Τέμενος του Βράχου (ή του Ομάρ) στην Ιερουσαλήμ, τα δύο μεγάλα προσκυνήματα των Μουσουλμάνων ήταν αρχικά ευκτήριοι οίκοι Χριστιανών εξ Ιουδαίων, ενώ και το Μωάμεθ δεν είναι κύριο όνομα αλλά αινούσε τον Ιησού ως Ευλογημένο!

Νέα Παύλεια προοπτική

- Η ΝΕΑ ΠΑΥΛΕΙΑ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ με κυριότερους εκπροσώπους τους J. Dunn, K. Stendahl και E.-P. Sanders έχει ανασκευάσει την κλασική λουθηρανική «εικόνα» τού Ιουδαϊσμού των μεσοδιαθηκικών χρόνων ως μίας θρησκείας αυστηρά και αποκλειστικά νομικιστικής, καθώς η εκλογή, η διαθήκη και η επαγγελία είχαν το χαρακτήρα της χάριτος που συνιστά δώρο ζωής. Συνεπώς δεν υφίσταται η διαλεκτική αντίθεση μεταξύ πίστεως και έργων. Σύμφωνα με τη Νέα Προοπτική το ερώτημα του Π. δεν είναι «πώς οικειοποιούμαι ατομικά τη χάρη από τον Θεό» αλλά πώς είναι δυνατόν χριστιανοί άλλων εθνοτήτων να οικειοποιηθούν τη σωτηρία και τις επαγγελίες του Ισραήλ χωρίς να γίνουν οι ίδιοι Ιουδαίοι μέσω των έργων του Νόμου (Σάββατο, περιτομή, διάκριση τροφών σε καθαρές/κοσέρ και ακάθαρτες).

ΟΙ ΔΥΟ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

1. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΚΑΙ ΑΙΤΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Την Εκκλησία της Θ. ίδρυσε ο Παύλος κατά τη 2^η ιεραποστολική περιοδεία του, όταν μετά τους Φιλίππους ακολουθώντας την Εγνατία και περνώντας από την Αμφίπολη και την Απολλωνία έφθασε στην Θεσσαλονίκη, την πρωτεύουσα του β' τμήματος της ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας. Το 50 μ.Χ. εμφανίστηκε ο Παύλος 'διαλεγόμενος' στη Συναγωγή επί τρεις εβδομάδες από τῶν Γραφῶν και παρατιθέμενος ότι τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν καὶ ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν (17, 2). Το κήρυγμα περιελάμβανε την επιστροφή από την ειδωλολατρία και την αναμονή της ενδόξου επανόδου του Ιησού, που θα λυτρώσει τους πιστούς από την επερχόμενη οργή. Παράλληλα ο Π. ασκούσε το επάγγελμα του σκηνοποιού, στηρίζοντας κατ' ιδίαν τους νέους προσηλύτους. Έμεινε ίσως παραπάνω από τρεις εβδομάδες, δέχτηκε βοηθήματα των Φιλιππησίων και έδρασε ιεραποστολικά. Τα περισσότερα μέλη της Ε. αποτελούνταν από τους σεβόμενους Έλληνες προσηλύτους, αυτούς που απογοητευμένοι από την αθλιότητα των ειδώλων, συγκέντρωναν τις ελπίδες τους σε μια ηθικά ανώτερη ζωή στον Ιουδαϊσμό. Μεταξύ των πρώτων χριστιανών ήταν οι **Γάιος, Σεκούνδος, και Αρίσταρχος**, κατά μια παράδοση πρώτος επίσκοπος Θεσσαλονίκης (Πρ.20,4), και πολλές γυναίκες από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

Ο Π. αγάπησε πολύ τους νέους χριστιανούς της Θ. Αφησε εκεί τους Τιμόθεο και Σίλα για να συμπαρασταθούν στις ανάγκες των νέων Εκκλησιών, ενώ ο ίδιος αναχωρούσε για την Αθήνα. Ο Τιμόθεος ήλθε να συναντήσει τον Π. στην Αθήνα κι από εκεί ο απόστολος των εθνών τον έστειλε και πάλι στη Θ. *εις τὸ στηρίξαι καὶ παρακαλέσαι ὑπὲρ τῆς πίστεως* (Α Θεσ.3,2). Τιμόθεος και Σίλας συναντούν τον Π. στην Κόρινθο, κομίζοντας ευχάριστες πληροφορίες σχετικά με την πίστη των Θεσσαλονικέων και ορισμένα ερωτήματα, τα οποία προέκυψαν από τη βραχεία παραμονή του Π. στην πόλη τους, την ελλιπή κατήχηση και την αιφνιδιαστική αναχώρησή του. Ιδιαίτερος **το κήρυγμα περί αναστάσεως και κρίσεως** ήταν κάτι το νέο για αυτούς, όπως επίσης ασαφής ήταν και η αντίληψη για την **ηθική διάσταση της χριστιανικής αγιοσύνης**. Το ερώτημα που προέκυψε ήταν μη τυχόν είναι και ο Π. ένας εκκεντρικός περιοδεύων φιλόσοφος, ο οποίος προσπαθεί να δημιουργήσει οπαδούς σε μια πόλη, να ικανοποιήσει εγωιστικούς σκοπούς και μόλις βρει πλουσιότερους φίλους κάπου αλλού μεταβαίνει εκεί, λησμονώντας τους άλλους. **Το 51 μ.Χ. ο Π. αποστέλλει από την Κόρινθο τις 2 επιστολές προς την Εκκλησία των Θ.** Σε αυτές εκφράζει όλη την συμπάθειά του προς τους Θεσσαλ. με εκφράσεις που συναγωνίζονται σε τρυφερότητα τη Φιλ.

2. ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ Α΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ

Αποστολέας	Παύλος (1, 1) Συναποστολείς: Σιλουανός, Τιμόθεος (1,1)		
Παραλήπτες	Κοινότητα Θεσσαλονίκης, αποτελούμενη στην πλειονότητά της από χριστιανούς εξ Εθνών		
Αφορμή	Ερωτήματα των Θεσσαλονικέων σχετικά με τη Β' Παρουσία του Κυρίου		
Τόπος Συγγραφής	Κόρινθος (δεν σημειώνεται στην Επιστολή)		
Χρονολογία	50 μ.Χ. Κατά την αρχή της ιεραποστολικής δράσης του Π. στην Κόρινθο		
Αντίπαλοι	-		
Θέμα	<p style="text-align: center;">Ίδρυση Κοινότητας.</p> <p style="text-align: center;">Ο Π. λειτούργησε όχι ως περιοδεύων ρήτορας που ήθελε να εισπράξει δόξα και χρήμα αλλά ως τροφός και πατέρας. Στη Β' Παρουσία συμμετέχουν εν σώματι και οι κεκοιμημένοι αφού άπαντες θα παρουσιασθούμε ολοτελείς για να είμαστε πάντα μαζί με τον Κύριο</p>		
Δόμηση	Προσίμιο	1, 1-3	Επιστολικό Προσίμιο
	Κυρίως Σώμα	1,4-3,13	<p>Κυρίως Μέρος Α΄: Ευχαριστία</p> <p>1, 4-8: Εικόλη και πλούσια/δυναμική επενέργεια του παύλειου Ευαγγελίου/λόγου. Ήθος παραληπτών</p>

	4,1-5,24	<p>1, 9-10: Περιεχόμενο Ευαγγελίου (Επιστροφή στον Θεό + δουλεία + αναμονή της Παρουσίας του αναστημένου Υιού Του)</p> <p>2, 1-12: Ήθος του κήρυκα:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. στ. 1-2: Είσοδος + παρηγοσία. 2. στ. 3: <i>Παράκληση</i> όχι εκ πλάνης, εξ ακαθαρσίας, ούτε εν δόλω. 3. στ. 5-8: Κίνητρα (όχι κολακεία, πλεονεξία, φιλοδοξία) - ο Π. ως τροφός-«μητέρα» 4. στ. 9-12: Ο Π. εργάζεται και νοθετεί ως πατέρας. <p>Κεφ. 3: ο Π. επικεντρώνεται στην επικοινωνία με τους Θ. την περίοδο από την αναχώρησή του μέχρι τη συγγραφή της Επιστολής εκφράζοντας στο τέλος την ευχή για άμεση σωματική «επαφή» στο μέλλον.</p> <p>Μέρος Β': Παραίνηση/παράκληση</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Αποφυγή πορνείας 2. Φιλαδελφία 3. Β' Παρουσία και κεκοιμημένοι 4. Πότε θα πραγματοποιηθεί 5. Σχέσεις εντός της Κοινότητας με προϊσταμένους-ατάκτους, ολιγοψύχους 6. Πάντοτε χαίρετε, αδιαλείπτως προσεύχεσθε...
Κατακλ είδα	5,25-28	Επιστολικός Επίλογος

A. 1,1-3,13: Ο απ. υπενθυμίζει τις συνθήκες της άφιξής εκείνου και των συνεργατών του στην πόλη τους, τους αγώνες και τις θλίψεις τους, καθώς και τα ελατήριά τους, που δεν ήταν ούτε η δόξα, ούτε η προσέλευση οπαδών, δηλ. η ανθρωπαρέσκεια (στοιχεία που αποζητούσαν με μανία οι πλανόδιοι φιλόσοφοι και κήρυκες), ούτε η πλεονεξία, εφόσον ο Π. νυχθημερόν δούλευε, αλλά η αγάπη. Στο 1, 3 συναντάται για πρώτη φορά η τριάδα **πίστη / ελπίδα / αγάπη** (πρβλ. Α΄ Κορ. 13), ενώ το κήρυγμα του αποστόλου περιγράφεται με τους όρους **δύναμις και πνεύμα**. Αυτή η στοργή έκανε τον Π. να στείλει τον Τιμόθεο κοντά τους και να θλίβεται επειδή δεν μπορεί και πάλι να τους επισκεφθεί. Εμφανώς ο απόστολος θέλει να αποστασιοποιηθεί από την κατηγορία των αντιπάλων του ότι και αυτός ήταν ένας από τους περιοδεύοντες φιλοσόφους και γόητες (2, 1-12).

B. 4, 1-12: Η συμμόρφωση προς το θέλημα του Θ. δεν σημαίνει τίποτε άλλο από τον αγιασμό και την αποφυγή πορνείας. Η οριστική και η προστακτική, εναλλάσσονται προκειμένου να τονίσουν το οριστικό της σωτηρίας, αλλά και την υποχρέωση του διαρκούς αγιασμού.

Γ. 4, 13-5, 11: Η τύχη των ήδη κεκοιμημένων σχετίζεται με την παρουσία του Κ. Πρώτα αυτοί θα σηκωθούν και μετά θα αρπαχθούν πάνω σε νεφέλες οι ζωντανοί, προκειμένου όλοι μαζί να συναντήσουν τον Κ. και να είναι αιώνια μαζί του. Η ημέρα αυτή του Κ. θα έρθει όπως ο κλέφτης τη νύχτα. Γι' αυτό απαιτείται συνεχής επαγρύπνηση από τους υιούς του φωτός, οι οποίοι πάντα φέρουν την πίστη και την αγάπη ως θώρακα και την ελπίδα ως περικεφαλαία, προκειμένου να αντισταθούν στις πονηρές δυνάμεις.

Δ. Στο τέλος ο Π. περιγράφει την βαθιά πληγή της εποχής, την **έλλειψη ασφάλειας**... τα παιδιά του σκότους κρύβονται πίσω από τα κούφια λόγια 'ειρήνη και ασφάλεια', μεθοκοπούν με τα ναρκωτικά της εποχής τους, του πολιτισμού τους, ώσπου κάποια μέρα επεμβαίνει ο Θεός, ξεσχίζει τους ιστούς της αράχνης που κατασκευάζει ο άνθρωπος με τις διασφαλίσεις του, κι έτσι παρουσιάζεται η γύμνια της ανθρώπινης υπάρξεως. Οι γιοι της μέρας είναι άγρυπνοι και δε μεθούν και βρίσκονται πάντα έτοιμοι κι ενωμένοι με τον Χριστό... Ο μοντέρνος άνθρωπος εξακολουθεί να μην πιστεύει ότι ο Θ. επεμβαίνει στην Ιστορία. Αυτήν την αντίληψη μερικές φορές την έχουν ακόμα κι οι πιστοί. Δε νοιώθαμε αρκετή ασφάλεια στα χέρια του Θεού και προτιμήσαμε να δημιουργήσουμε με μηχανικά, τεχνικά μέσα οργανισμούς ασφαλείας που να δίνουν βεβαιότητα στη ζωή μας, εκατό τα εκατό σιλό και σιταποθήκες για το μέλλον, όπως ο ανόητος πλούσιος του ευαγγελίου'.

Η επιστολή κλείνει με την πρόσκληση: *Πάντοτε χαιρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. Πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε και τον ασπασμό (Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ). 'Ολόκληρη η πρώτη Χριστιανοσύνη ήταν μια χαρούμενη ευχαριστία. Το φίλημα ή το αγκάλιασμα ήταν ο τύπος του φιλικού χαιρετισμού που καθιερώθηκε από τον από τον Π. στη Λατρεία'. Με την Α΄ Θεσ., η οποία καταγράφηκε στο φτωχικό εργαστήριο του Ακύλα στην Θεσσαλονίκη, άρχισε κατά πάσα πιθανότητα η ΚΔ, κατά τον ίδιο τρόπο που ο ίδιος ο Θεός σάρκωσε τον Υιό του σε ένα χάνι της Βηθλεέμ. Ο Τερτυλιανός σημειώνει ότι αυτή η επιστολή διαβαζόταν στην Εκκλησία των Θεσσαλονικέων από το πρωτότυπο (Praescript. 36).*

Η Β΄ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ

1. ΑΙΤΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Προφανώς επήλθε η παρεξήγηση από την πρώτη επιστολή ότι η δευτέρα Παρουσία είναι τόσο επικείμενη, ώστε δεν χρειάζονται οι ά. ούτε καν να εργάζονται. Άεργοι άνθρωποι εκμεταλλεζόμενοι τη χριστιανική αγάπη και αλληλεγγύη καθώς επίσης και το αίσθημα ότι είναι επί θύραις η δευτέρα Παρουσία, προκαλούσαν προβλήματα, αμφιβάλλοντας ακόμα και για τη γνησιότητα της α΄ επιστολής (3,17). Ο Π. συνέγραψε και β΄ επιστολή, όταν κοντά του βρίσκονταν οι Τιμόθεος και Σίλας και ο ίδιος αντιμετώπιζε στην Κόρινθο κάποια προβλήματα στο έργο του (3, 2).

2. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Η επιστολή αυτή έχει ομοιότητες στη δομή, στην ορολογία και στο εσχατολογικό περιεχόμενο με την πρώτη. Απουσιάζει όμως κάποια συγκεκριμένη αναφορά στην σχέση αποστόλου με την Εκκλησία, οποιαδήποτε αναφορά στον Τιμόθεο και οποιαδήποτε πολεμική εναντίον των Ιουδαίων. Μετά το προσίμιο και την ευχαριστία για την πίστη των αναγνωστών παρά τους διωγμούς στους οποίους υπόκεινται, έπεται μια προσευχή και ακολουθεί η αναφορά του αποστόλου στην αποστασία και την δράση του ανθρώπου της ανομίας. Είναι εντυπωσιακό το ότι η Κ.Δ. αρχίζει με την «Αποκάλυψη του Παύλου» (τις προς Θεσσαλονικείς Επιστολές), εμπεριέχει την Αποκάλυψη των Ευαγγελίων (Μκ.13 και παράλληλα) και κατακλείεται με την Αποκάλυψη του Ιωάννη.

Για να μη σαλεύονται και θροούνται οι Θεσσαλονικείς, όπως τα πλοία μέσα στο φουρτουνιασμένο πέλαγος, ο Παύλος αναφέρεται στην παρουσία του Κυρίου και τη συνάντησή Του με εμάς. Προσέξτε, λέει, να μην σας εξαπατήσει κανείς με οποιοδήποτε τρόπο διότι πριν από την β΄ Παρουσία θα έρθει η αποστασία, η έσχατη δηλ. Πτώση από την πίστη στο Θεό και τους ηθικούς κανόνες. Η αποστασία ήταν τεχνικός όρος στην ιουδαϊκή παράδοση και σήμαινε την αποσκίρτηση των Ιουδαίων στην ειδωλολατρία, κάτι το οποίο συνέβη πριν τη μακκαβαϊκή επανάσταση.

Μετά θα έρθει ο Αντίχριστος ο Γιος της απώλειας, ο Αντικείμενος, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως ο άνθρωπος της ανομίας, ως ο άνθρωπος δηλ. του οποίου όλες οι δυνάμεις της ψυχής κυριαρχούνται από την αμαρτία, γι' αυτό και είναι μονίμως αντιτιθέμενος σε οποιαδήποτε έννοια αρετής. Αυτό σημαίνει ότι για τον Π. ο Αντίχριστος δεν αποτελεί ούτε την ενσάρκωση του διαβόλου, ούτε αόριστα την προσωποποίηση του κακού. Είναι ένας συγκεκριμένος άνθρωπος στον οποίο ο διάβολος μεταβιβάζει όλη την εξουσία και δύναμη του. Είναι μια συγκεκριμένη ιστορική προσωπικότητα με συγκεκριμένο όνομα και δραστηριότητα. Είναι βλάσφημο να θεωρεί κανείς ότι όπως σαρκώθηκε ο Χριστός έτσι θα σαρκωθεί και ο Σατανάς, (α) διότι η σάρκωση του Υιού και Λόγου του Θεού αποτελεί προϊόν της

αγάπης και του σοφού σχεδίου του Θεού, και (β) διότι ο Σατανάς δεν μπορεί να γίνει αληθινός άνθρωπος, επειδή ακριβώς μισεί τον άνθρωπο! Ο Αντίχριστος δε θα **πολεμήσει** τη θρησκεία, γιατί γνωρίζει την αναγκαιότητα της. Θα **υποκαταστήσει** τη θρησκεία. **Ο Εωσφόρος ήθελε να γίνει ίσος προς το Θεό. Ο Αντίχριστος θα επιχειρήσει να τοποθετήσει τον εαυτό του πάνω από το Θεό** (υπεραιρόμενος υπέρ πάντα λεγόμενον θεόν ή σέβασμα) καθήμενος πομπодώς στο Ναό του Θεού.

Ποιος είναι ο **Ναός του Θεού**; Ο Ισραηλιτικός Ναός που αν και αιώνες γκρεμισμένοι, πρόκειται να ξανακτιστεί για να φιλοξενήσει τον Αντίχριστο; Είναι ο χριστιανικός Ναός, όπως υποστηρίζει ο ιερός Χρυσόστομος; Εκφράζει γενικότερα η ενθρόνιση του Αντίχριστου στο Ναό του Θεού το υβριστικό και αλλαζονικό του πνεύμα; Θα περιέλθει η Εκκλησία κατά τους έσχατους καιρούς σε τόση θλιβερή κατάσταση και το υλιστικό πνεύμα θα κυριεύσει στις καρδιές των Χριστιανών, που αποτελούν το Ναό του Θεού και του Αγ. Πνεύματος τόσο ώστε και σε αυτές να κατοικήσει το αντίχριστο αλλαζονικό πνεύμα;

Αυτό που εμποδίζει όλη αυτή τη φέεστα του Αντίχριστου είναι, σύμφωνα με τον Παύλο, **το κατέχον ή ο κατέχων** (2,1-12)⁷.

Αυτό που τονίζει ο Π. είναι ότι ο Κύριος θα διαλύσει τον Αντίχριστο μόνον με την εμφάνισή του και το φύσημα των χειλέων του. Ο ιερός Χρυσόστομος τονίζει ότι όπως τα ζώφια εξαφανίζονται όταν λάμπει η φωτιά, έτσι και η εμφάνιση μόνον του Ι.Χριστού θα εξαφανίσει τον Αντίχριστο. Χριστός και Αντίχριστος δεν πρόκειται να παλαίψουν μαζί, καθότι είναι τέτοια η ανωτερότητα του πρώτου, ώστε ο δεύτερος με ένα φυσσημάτιο θα καταργηθεί και θα εκμηδενισθεί, μαζί με εκείνους που δε δέχθηκαν την αγάπη της αλήθειας που οδηγεί στη σωτηρία.

Συνοπτικά το περιεχόμενο της επιστολής είναι το εξής:

- A. Επιστολικό προοίμιο και ευχαριστία στον Θ. για την πίστη και την πλεονάζουσα αγάπη των Θεσσαλονικέων (1,1-12).
- B. Η αποστασία και ο άνθρωπος της ανομίας (2,1-12).
- Γ. Παραινέσεις για τήρηση της διδασκαλίας του Π. (2,13- 3,5).
- Δ. Πειθαρχικά μέτρα κατά των ατακτούντων, των μη εργαζομένων αλλά περιεργαζομένων (3,6-15).
- E. Ασπασμός και ευλογίες (3,16-18).

---

⁷ Ποια είναι αυτή η Κατοχή που καθυστερεί την αποκάλυψη του Αντίχριστου; Άλλοι Πατέρες (ιερός Χρυσόστομος) είπαν ότι είναι η **Ρωμαϊκή αυτοκρατορία** που με τη δικαιοσύνη και την τάξη της εμποδίζει τη σύγχυση τη διαφθορά και το χάος, αλλά και τους διωγμούς εκ μέρους των Ιουδαίων, και άλλοι τον **Ιουδαϊσμό**, κάτω από την ασπίδα του οποίου προφυλάχθηκε ο Χριστιανισμός τα πρώτα έτη της εξάπλωσης του. Άλλοι **το πνευματικό κράτος του Χριστιανισμού** που διαδέχθηκε την αυτοκρατορία της Ρώμης, άλλοι **το άγιο Πνεύμα ή τη βουλή του Θεού**. Η απορία παραμένει καθότι η κατοχική αυτή δύναμη ήτον γνωστή στους Θεσσαλονικείς, αλλά άγνωστη σε εμάς.

3. ΓΝΗΣΙΟΤΗΤΑ

Το 1801 ο J. E. Schmidt αμφισβήτησε τη γνησιότητα της β' επιστολής καθώς τη θεωρούν *Μικρή Αποκάλυψη*, η οποία έχει ιδέες ξένες προς την θεολογία του Π. Σημειώτεον ότι η τακτική να κυκλοφορούν ψευδεπίγραφα κείμενα, στα ελληνιστικά χρόνια δεν εθεωρείτο ποινικά κολάσιμη, αλλά μόνον ως **ευσεβής απάτη**⁸. Ο άνθρωπος της ανομίας στο εμβόλιμο αυτό κείμενο είναι σύμφωνα με πολλούς σύγχρονους ερμηνευτές ο Νέρωνας, ο οποίος πιστευόταν ότι δεν έχει πεθάνει αλλά πρόκειται να επανέλθει ως αρχηγός των βαρβάρων Πάρθων, οπότε ως ο Κατέχων θεωρείται ο Βεσπασιανός, και η επιστολή γράφτηκε από μαθητή του Π. μετά το 68 μ.Χ. Σε τι όμως απέβλεπε ο ψευδεπιγράφος 20 ή 30 χρόνια μετά το θάνατο του Π. να ισχυριστεί ότι ο απόστολος δεν ανέμενε εγγύς την παρουσία;

Η ίδια η διδασκαλία περί Παρουσίας φαίνεται να διαφέρει στις δυο επιστολές. Ενώ στην Α' Θεσ. διακηρύσσεται ότι 'ο Κύριος πλησιάζει και έρχεται ξαφνικά', στη Β' Θεσ ο Π. προτρέπει τους Θεσσαλονικείς να μην συγχύζονται από αυτούς που λένε ότι ο Κ. είναι επί θύραις. Αυτές οι δύο απόψεις όμως δεν μπορεί να θεωρηθούν ως αλληλοαναιρούμενες, αλλά ως αλληλοσυμπληρούμενες. Μπορεί η Παρουσία του Κυρίου να πλησιάζει, αλλά (α) σίγουρα θα επέλθει ξαφνικά και (β) θα μεσολαβήσει κάποιος χρόνος. Άλλωστε τα σχέδια που κατέστρωσε ο Π. για την ιεραποστολή του ήταν οικουμενικά. Βεβαίως πρέπει να σημειωθεί ότι δεν γνωρίζουμε ακριβώς ούτε τα περιστατικά που συνέδεσαν τις δύο επιστολές, ούτε και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγραψε ο Π.

Προφανώς, όμως, ο Π. χρησιμοποιεί τον αποκαλυπτικό τρόπο σκέψης, απευθυνόμενος σε πρόσωπα, τα οποία ήξεραν την ταυτότητα και του κατέχοντος και του ανθρώπου εκείνου, του Αντιχρίστου, που θα συμπυκνώσει στο πρόσωπό του την αμαρτία και την αποστασία. Ο Dibelius μάλιστα υποστήριξε ότι η περικοπή 2,5-10 προέρχεται από μια ιουδαϊκή αφήγηση Επιφάνειας του Θεού, στην οποία έχουν γίνει απλά κάποιες χριστιανικές παρεμβάσεις στους στ.8.10. Ο Harnack με την σειρά του υπέθεσε ότι η Α' Θεσ. απευθύνθηκε σε όλη την Εκκλησία ή μόνον στην εξ εθνών, ενώ η Β' Θεσ. μόνον προς τους ιουδαιοχριστιανούς, 'την απαρχή' της Εκκλησίας (2,13). Αυτό όμως αποκλείεται από τις εισαγωγές των επιστολών και την έλλειψη ενδείξεων μέσα στις επιστολές. Πώς άλλωστε θα μπορούσε ο Π., ο οποίος ήρθε σε σύγκρουση με τον Πέτρο για την στάση του τελευταίου έναντι των εθνοχριστιανών στην Αντιόχεια, να υποθάλλει κάτι τέτοιο στη Θεσσαλονίκη; Άλλωστε στον επίλογο της Α' Θεσ. σημειώνεται από τον Π. *ἐνορκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς* (5,7). Σημειώτεον ότι η Εκκλησία της Θεσ. απαρτίστηκε μάλλον από εθνοχριστιανούς, οι οποίοι ήταν 'σεβόμενοι' τον Θεό, είχαν δηλ. φοιτήσει ήδη στην ιουδαϊκή συναγωγή, οπότε είχαν γνώση του κειμένου της Π.Δ. από τη μετάφραση των Ο'.

⁸ Ο πρεσβύτερος της Εφέσου Γάιος, απολογούμενος για το ψευδεπίγραφο με το όνομα του Π. έργο 'Πράξεις Παύλου και Θέκλης', είπε ότι έγραψε το εν λόγω έργο από αγάπη προς τον απόστολο.

Η ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ

1. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ

Γαλατία ονομαζόταν η περιοχή της κεντρικής Ασίας γύρω από την σημερινή Αγκυρα, στην οποία ήλθαν κι εγκαταστάθηκαν οι περιπλανώμενοι Γαλάτες ή Κέλτες (όπως αυτονομάζονταν), οι οποίοι έφτασαν το 279 π.Χ. μέχρι το Μαντείο των Δελφών, το οποίο και σύλησαν. Οι κυριότερες πόλεις της Γαλατίας ήταν η Αγκυρα, η Πεσινούς με το ναό της Κυβέλης, της μητέρας των θεών και το Τάβιο. Στις οργιαστικές τους τελετές ύστερα από ιερούς χορούς έπεφταν σε ιδιαίτερο μεθύσι, ακρωτηριάζοντας μάλιστα τον εαυτό τους (πρβλ. ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς Γαλ.5,12). Δεν είναι παράξενο ότι από αυτόν τον χώρο προήλθαν **η εκστατική αίρεση του Μοντανισμού και οι δερβίσηδες** με τους χορούς τους. Πρέπει να καταλάβει κανείς ότι για τον πρωτόγονο γεωργό το άνοιγμα της γης με το άροτρο και η εξημέρωση ζώων ιερών δεν ήταν απλά μια απασχόληση του νοικοκυριού, αλλά μια ιερατική υπηρεσία/ λειτουργία στο μεγάλο Μυστήριο της αναπαραγωγής και αυξήσεως της Μητέρας Φύσης, το οποίο αποτελεί πρόδρομο της ανάστασης του Υιού του Θεού, ο οποίος ο ίδιος είπε στους Έλληνες το 'εάν μη ο σίτος πεσών εις την γην αποθάνει'. Στο βάθος των μητρικών αυτών θρησκειών **βρίσκεται η νοσταλγική κραυγή του ανθρώπινου πόνου για τη μάνα** η Εύα η αμαρτωλή, που απατημένη από τις μαγείες του φιδιού για τη γονιμότητα, τριγυρνά με θρήνους την ανθρωπότητα και ζητά το Σωτήρα και το πρότυπό της της Παρθένο. Ο Χριστιανισμός, που δεν απορρίπτει τίποτε φυσικό και γνήσιο, έσωσε την πιο ανθρώπινη από όλες τις νοσταλγίες από τον εκφυλισμό και την βεβήλωση, τιμώντας την Παρθένο ως Θεοτόκο ιδιαίτερα στην τρίτη Οικουμενική Σύνοδο, που έγινε, όχι τυχαία, στην πόλη/Μητρόπολη της θεάς Αφροδίτης, την Έφεσο.

Ο τελευταίος βασιλιάς τους Αμύντας, γραμματέας του Δειόταρου, ευνοούμενος του Αντωνίου και του Αυγούστου προσάρτησε την Πισιδία, τη Λυκαονία, τη Φρυγία και την Παφλαγονία στη Γαλατία. Φονεύτηκε το 25 π.Χ. σε μια εκστρατεία του εναντίον των Πάρθων, οπότε και το βασίλειο το κληρονόμησαν οι Ρωμαίοι. Οι Ρωμαίοι προσάρτησαν στην Γαλατία την Πισιδία, Ισαυρία, τμήματα της Λυκαονίας, Φρυγία, Παφλαγονία κι έτσι συγκρότησαν μια ρωμαϊκή επαρχία με αυτό το όνομα.

2. ΟΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΝΟΤΙΟΥ ΓΑΛΑΤΙΑΣ

Απευθύνεται ο Π. στην καθεαυτό εθνολογική Γαλατία, το βόρειο τμήμα της επαρχίας της Γαλατίας, όπου σύμφωνα με το Πρ.15,6 και 18,23 διήλθε ο Π. κατά τη β' και γ' περιοδεία (που ίσως προϋποτίθενται στο Γαλ.4,13) (υπόθεση της Β. Γαλατίας) ή απευθύνεται στην ρωμαϊκή επαρχία της Γαλατίας, την οποία επισκέφθηκε ο Π. στην α' ιεραποστολική περιοδεία του (υπόθεση της Ν. Γαλατίας);

Υπέρ της υπόθεσης της Ν. Γαλατίας προσάγονται τα εξής επιχειρήματα: α) ο Π. χρησιμοποιεί συνήθως τις επίσημες ονομασίες των ρωμαϊκών επαρχιών στις επιστολές του, κάτι όμως που δεν συμβαίνει απόλυτα, αφού στο Γαλ. 1,21 ο Π. αναφέρει τη Συρία και Κιλικία, οι οποίες δεν ήταν ρωμαϊκές επαρχίες (ή την Αραβία στο Γαλ.1,17, η οποία έγινε επαρχία το 106 μΧ) και κάτι τέτοια ήταν ασυνήθιστο για την Γαλατία (Β Κορ.1,16) β) η ύπαρξη Ιουδαίων, η οποία ήταν πολυπληθής στη Ν. Γαλατία γ) η μνεία του συνεργάτη του Π. Βαρνάβα στο Γαλ.2,9.13, ο οποίος ήταν συνοδός του στην α΄ ιεραποστολική περιοδεία στη Ν. Γαλατία, δ) το γεγονός ότι οι Βόρειοι Γαλάτες μιλούσαν κελτικά, οπότε δεν θα μπορούσαν να καταλάβουν την επιστολή και ε) Γαλατικές Εκκλησίες, οι οποίες συμμετείχαν, σύμφωνα με το Α Κορ 16,1, στην Λογεία, ήταν σύμφωνα με το Πρ.20,4 (στο οποίο όμως δεν μνημονεύονται όλες οι αντιπροσωπίες αφού λείπει αυτή της Κορ.) οι νότιες. Οι οπαδοί της θεωρίας περί Ν.Γαλατίας δέχονται ότι η επιστολή γράφτηκε στην **Αντιόχεια**, μετά το τέλος της α΄ περιοδείας, δηλ. το 48/49 μΧ και μάλιστα προ της Αποστολικής Συνόδου. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη η Γαλ είναι η αρχαιότερη όλων των επιστολών του Π.

Ο Βαρνάβας όμως μνημονεύεται και σε επιστολές σε Εκκλησίες που δεν τον γνώρισαν και ήταν γνωστός σε όλους τους χριστιανούς (Α Κορ 9,6, Κολ.4,10). Στην ίδια την επιστολή οι αναγνώστες δεν φαίνεται να είναι ιουδαϊκής, αλλά εθνικής προελεύσεως. Ιουδαίοι φαίνεται να είναι εκείνοι που επέδραμαν στην Εκκλησία για να καταστρέψουν το έργο του Π., επιβάλλοντας όχι ολόκληρο το Νόμο, αλλά την τήρηση της περιτομής και κάποιων άλλων διατάξεων. Η φράση ‘άνοητοι’ είναι πιο δικαιολογημένη για τους κατοίκους της **Β.Γαλατίας**, στην πυρρίκαυστο και γεμάτη λάβα Φρυγία, η οποία ήταν πιο αραιοκατοικημένη από τη νότια και πολύ δυσπρόσιτη (γι’αυτό ίσως απουσιάζουν και τα ονόματα Πόλεων, στις οποίες απευθύνεται η επιστολή). Την επιστολή, έστω κι αν δεν ήξεραν την διεθνή γλώσσα της εποχής, την ελληνική, θα μπορούσαν να καταλάβουν μέσω μεταφραστή. Η μετά 14 έτη επίσκεψη του Π. στα Ιεροσόλυμα ‘κατά αποκάλυψιν’, η οποία μνημονεύεται στην Γαλ, αναφέρεται μάλλον στην αποστολική σύνοδο, οπότε η επιστολή γράφτηκε μετά από αυτήν δηλ. μετά το 49 μ.Χ. Κατά την άποψη των υποστηρικτών της θεωρίας περί της Β Γαλατίας, αυτή η επιστολή γράφτηκε μετά τη β΄ επίσκεψη της Γαλατίας, πιθανότατα στην Έφεσο περί το 54 μ.Χ, κατά την διάρκεια της 3τούς δράσεως του Π. σε αυτήν, από όπου ήταν εύκολο ο απόστολος να μάθει τα δυσάρεστα νέα για την κατάσταση σε αυτήν την περιοχή. Από την ίδια περιοχή γράφτηκε και η Α Κορ η οποία μνημονεύει την συλλογή της λογείας για τους πτωχούς της Εκκλησίας στα Ιεροσόλυμα (16,1), εντολή την οποία μνημονεύει και η Γαλ Η συγγένειά της με τη Β Κορ (56) και την Ρωμ (57) μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι μάλλον γράφτηκε στο τέλος της 3χρονης τους δράσεως του Π. στην Έφεσο.

3. ΑΙΤΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Η Επιστολή διατυπώνει το ευαγγέλιο του Π. όχι ήρεμα και συστηματικά αλλά αντιροητικά. Η σπουδαιότητά της έγκειται εκτός των άλλων στα *αυτοβιογραφικά στοιχεία* που μας δίνει ο Π. με σκοπό να υπερασμυνθεί του αποστολικού του αξιώματος έναντι των κατηγορών του. Οι αντίπαλοι του Π. είναι χριστιανοί που επιβάλλουν την περιτομή, αμφισβητούν το αποστολικό αξίωμά του και τονίζουν ότι ο Π. αμφισβητεί το μωσαϊκό Νόμο για να είναι αρεστός στους εξ εθνών χριστιανούς. Άλλοι κάνουν λόγο για εθνικούς

χριστιανούς που αγωνίζονται ώστε η περιτομή, που επιβλήθηκε σε αυτούς, να ισχύσει για όλους. Άλλοι ταυτίζουν τους αντιπάλους του Π. με γνωστικίζοντες ιουδαιοχριστιανούς (που εξελάμβαναν την περιτομή ως δείγμα της εχθρότητας προς την σάρκα και αντιλαμβάνονταν το Νόμο και τον Χριστό με την έννοια της κοσμικής σωτηριολογία). Ίσως είναι ορθότερο ότι ο Π. αντιμετωπίζει δύο αντίπαλα στρατόπεδα από την μια ιουδαίζοντες και από την άλλη ελευθεριάζοντες πνευματικούς. Εκεί αποσκοπεί η πρόσκληση 'διά αγάπης δουλεύετε αλλήλους'. Πάντως πρέπει οι αντίπαλοί του πρέπει να είχαν διασυνδέσεις με τους ψευδαδέλφους των Ιεροσ. και ίσως τον Ιάκωβο.

4. ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Δύο μεγάλες κεντρικές έννοιες καθορίζουν το περιεχόμενο της Γαλ. πρώτον η προσωπική κεντρική ιδέα του Π. ότι το αποστολικό του αξίωμα είναι έγκυρο και ότι ο ίδιος δεν είναι Απόστολος δευτέρας κατηγορίας και δεύτερον η ουσιαστική ιδέα ότι η σωτηρία σύμφωνα με το ευαγγέλιο του (το οποίο δεν έχει δικαίωμα ούτε και άγγελος να καταργήσει) προέρχεται από την πίστη. Τα 2 επιχειρήματα που προσκομίζει για να τεκμηριώσει την θέση του προέρχονται α) από την εσωτερική πείρα/εμπειρία των χριστιανών και β) από την τυπική/αλληγορική ερμηνεία της κορυφαίας μορφής του Αβραάμ. 'Στα επιχειρήματά της και το περιεχόμενό της η επιστολή είναι σκίτσο της Ρωμ, στο χαρακτήρα και την ορμητικότητα των αισθημάτων πρόδρομος της Β Κορ'.

A. Χαιρετισμός και εισαγωγή	1,1-10
B. Ο Π. δεν έλαβε το Ευαγγέλιο από ανθρώπους	1,11-2,21
Γ. Η ελευθερία του χριστιανού από το Μωσαϊκό Νόμο	3,1-5,12
Δ. Η ελευθερία αυτή δεν σημαίνει ηθική αυθαιρεσία	5,13-6,10
E. Τελικές προτροπές	6,11-6,18

Μετά το **προοίμιο** στο οποίο ο Π. υπογραμμίζει και αποδεικνύει ότι είναι απόστολος επειδή το ήθελε ο Θ., ο οποίος τον έχει προορίσει για αυτό το έργο από την κοιλιά της μητέρας του, όπως συνέβη και με τον προφήτη Ιερεμία Αντί για τις συνήθεις ευχαριστίες προς τον Θ. στο Προοίμιο, ο απόστολος διατυπώνει στο 1,6-10 με έντονες εκφράσεις την έκπληξή του για την ευκολία με την οποία παρασύρθηκαν οι Γαλάτες σε άλλο ευαγγέλιο. Ο οξύς τρόπος που χρησιμοποιεί αποβλέπει στο να διαισθανθούν οι Γ. τον κίνδυνο που διατρέχουν. 'Είναι η κραυγή μιας μητέρας που θέλουν να της πάρουν το πιο αγαπημένο πράγμα που έχει στον κόσμο, το παιδί της, το σπλάχνο της 'Τεκνία μου, ους πάλιν ωδίνω, ἄχρως μορφωθεῖ Χριστός ἐν ὑμῖν!' 'Ήταν κουραστικό να οδηγήσει κανείς στην ελευθερία των παιδιών του Θ. απλοϊκούς ανθρώπους που κάτω από τα ασθενή και πτωχά στοιχεία της δεισιδαιμονίας τους, και της αστρολατρίας ζούσαν σε πνευματική δουλεία. Αποτελούσε γεγονός γεμάτο πόνους δυνατούς, όπως όταν μια μητέρα απ' το σκοτάδι, των μητρικών σπλάχνων φέρνει το παιδί της στο φως, η προσπάθεια της στερέωσης στην πίστη.

Η ανεξαρτησία του Π. από ανθρώπινες αυθεντίες, αποδεικνύεται από το ότι μετά το συγκλονιστικό όραμα στις πύλες της Δαμασκού, εκείνος δεν πήγε αμέσως στα Ιεροσόλυμα, αλλά μόνον μετά από 3 χρόνια, όπου και συνάντησε μόνον τον Κηφά. Αλλά και μετά 14 χρόνια όταν ξανά επισκέφθηκε την αγία Πόλη οι τρεις στύλοι της Ε. των Ιεροσολύμων τίποτε δεν πρόσθεσαν στην διδασκαλία του. Η μόνη υποχρέωση που ανέλαβε ήταν η συγκέντρωση βοηθημάτων για τους πτωχούς των Ιεροσολύμων. Άλλωστε κι ο τρόπος που μίλησε στον Πέτρο στην Αντιόχεια, όταν εκείνος παρασύρθηκε από τους ιουδαϊζόντες, αποδεικνύει την ισοτιμία τού αποστολικού τους αξιώματος. Η ενότητα τελειώνει με την διδασκαλία της δικαίωσης εκ πίστεως Χ. και όχι από τα έργα του Νόμου και με την βιωματική έκφραση 'ζω δέ ουκέτι εγώ, ζή δε εν εμοί Χ'.

Ακολουθεί στα κεφ. 3-4 η **αγιογραφική θεμελίωση του ευαγγελίου του Π.** με το βιβλικό παράδειγμα της πίστης του Αβραάμ, την υπεροχή της επαγγελίας του Θ. σε αυτόν έναντι του Νόμου, τον **προπαρασκευαστικό/παιδαγωγικό** ρόλο του Νόμου στο σχέδιο της θείας οικονομίας και την κατάργηση διακρίσεων, φύλου, εθνικότητας μέσα στο σώμα του Χ. Η ενότητα τελειώνει με την αλληγορική ερμηνεία της Αγαρ και της Σάρρας.

Στα κεφ. 5-6 περιγράφονται οι ηθικές συνέπειες από την δικαίωση με το παραινετικό *οὖν*. **Η εν Χ. ελευθερία**, που απορρέει από τον Σταυρό, δεν σημαίνει ασυδοσία αλλά ζωή αγάπης, η οποία είναι γεμάτη καρπούς πνευματικούς (οι οποίοι βρίσκονται σε αντίθεση προς τα **έργα** της σάρκας). Συνεπάγεται την υποχρέωση των χριστιανών να ανέχονται τους ασθενεστερούς. Στο τέλος στέκεται σα γέρος στρατηγός που μπροστά στα επαναστατημένα στρατεύματά του ξεγυμνώνει τα στήθη του και τους δείχνει τα τραυμάτα του που αποδεικνύουν περίτρανα ότι δεν πρέπει να ντρέπονται για τον αρχηγό τους. **'Εγώ γάρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω'**.

Στη Φρυγία/Γαλατία ακούστηκε συνεπώς για πρώτη φορά **ο λόγος της χριστιανικής ελευθερίας**. Εκείνη την εποχή γεννιόταν στην ίδια περιοχή, το παιδί μιας δούλης, ο εκ γενετής χωλός με το αδύνατο κορμί και την ασυγκράτητη ορμή, **ο Επίκτητος**. Αυτός ο φιλόσοφος δίδασκε τους ρωμαίους αριστοκράτες στη Νικόπολη για το αδόλωτο της ψυχής τους μέσα στην αυλή του αυτοκράτορα και την υπαλληλική ζωή. Η ιδέα του στωικού φιλοσόφου για την ελευθερία είναι ένας ύμνος στην **αυτοκυριαρχία του ανθρώπου**, που καταφεύγει κλείνοντας τα μάτια στην σκληρή πραγματικότητα στον εσωτερικά διεσπασμένο κόσμο με κάποια φαινομενική ελευθερία, που απορρίπτει με διαλεκτική οξύνοια κάθε περιορισμό, δέσμευση ή τύχη, και παρόλα αυτά δεν μπορεί να ελευθερωθεί από την διάσπαση και το σχίσμα που επικρατεί στην σκέψη και την θέλησή του, παραμένοντας αιχμάλωτος του εαυτού του, του δυστυχημένου πλανερού εγώ του. Με την αυτοκτονία ο Επίκτητος προσπάθησε να αποφύγει τον θάνατο. Το κήρυγμα του Π. είναι **ένος ύμνος στην κυριαρχία του Θ.** Το να γίνεις ελεύθερος, σύμφωνα με τον Π., είναι να αγκαλιάσεις την ελευθερία που έχει κερδίσει ο Ι.Χ., γι' αυτό και αυτή η ελευθερία τον κατευθύνει σε μια ανήκουστη δραστηριότητα. Ο πιο ελεύθερος από τους ελεύθερους είναι αυτός που μπορεί μαζί με τον Π. να φωνάξει 'ζω δέ ουκέτι εγώ, ζή δε εν εμοί Χριστός'.

Η Α΄ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ

1. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Η Κόρινθος ήταν αρχαία δωρική αποικία γνωστή από τον 9^ο αι. π.Χ. Το 146 π.Χ. ο ρωμαίος ύπατος Λεύκιος Μόμμιος την κατέσκαψε και 100 χρόνια αργότερα την ξανάκτισε ο Ιούλιος Καίσαρας, εποικώντας την με ρωμαίους παλαιμάχους και απελευθέρους. Οι Ρωμαίοι αυτοί άποικοι μέσα στην πλημμύρα των Ελλήνων, Αφρικανών, Σύρων κι Εβραίων έγιναν μειοψηφία. Η Κόρινθος απέκτησε γρήγορα την προηγούμενη αίγλη της και έγινε το σπουδαιότερο εμπορικό κέντρο της Ελλάδος, καθώς είχε πρόσβαση στο Αιγαίο και στην Αδριατική. Το 29 π.Χ. αναγορεύτηκε πρωτεύουσα της Αχαΐας που περιελάμβανε την Πελοπόννησο και την Στερεά. Εκεί υπήρχε κι ανθηρή ιουδαϊκή κοινότητα. Στο μουσείο της Κορ. εκτίθεται το υπέρυθρο της Συναγωγής με την επιγραφή ' (Συναγ) ωγή Εβρ (αίων)'.

Μετά το κήρυγμα του ευαγγελίου στην Αθήνα ο Π. έχοντας συναποκομίσει την οδυνηρή εμπειρία της συνάντησης του Ε. με την ανθρώπινη σοφία πήγε στην Κ., την πρωτεύουσα της Αχαΐας με σπουδαία κίνηση και στα 2 της λιμάνια στον Σαρωνικό και στον Κορινθιακό, τις Κεγχρεές και το Λέχαιο με την πολυκοσμία (200.000 ελευθέρους και 400.000 δούλους), τον πλούτο, την καλλιτεχνία και την μεγάλη διαφθορά. Ο θρησκευτικός συγκρητισμός ήταν αναπόφευκτος με κυριαρχούσα θεά την Αφροδίτη, και χίλιες ιερόδουλες στον ναό της στην Ακροκόρινθο, οι οποίες έπαιρναν το χρήμα και την υγεία των ξένων, ναυτών, των στρατιωτών. Την εποχή του Π. ίσως η θεά Αφροδίτη, ένεκα της έλευσης καινούργιων ανατολικών θεοτήτων, είχε γίνει δευτέρας κατηγορίας θεάς, καθώς οι 2 ναοί προς τιμήν της στην Ακροκόρινθο και την Αγορά είναι μικροί. Ήταν παγκοσμίως γνωστοί οι όροι 'κορινθιάζειν' και 'κορινθία παις' για να δηλώσουν την πορνεία και την πόρνη αντίστοιχα, καθώς επίσης και το ρητό 'ου παντός πλειν εις Κόρινθον'. Βεβαίως πρέπει να σημειωθεί ότι οι όροι αυτοί προέρχονται από τον 4^ο αι π.Χ. Προφανώς η Κόρινθος δεν ήταν χειρότερη από κάθε άλλο λιμάνι της Μεσογείου. Την συγκρητιστική πολυπολιτιστική κατάσταση της Κορίνθου ίσως είχε κατά νου ο Π. όταν περιέγραφε από αυτήν την πόλη την ηθική κατάσταση της εποχής του στην Ρωμ.

Εκεί έμεινε ο Π. επί 18 μήνες, γνώρισε το ομότεχνο ζεύγος του γεννημένου στον Πόντο Ακύλα και της απελευθέρως ρωμαίας Πρίσκιλλας ή (σύμφωνα με τον Λκ), Πρίσκας που μόλις είχαν έρθει στην Κ. μετά το διάταγμα του Κλαυδίου για την αποχώρηση των Ιουδαίων από την Ιταλία. Ρωμαίος ανθύπατος με έδρα την Κ. ο ήπιος 'γλυκός' (κατά τον Στάτιο) στωικός Lucius Iunius Gallio, ο αγαπημένος αδελφός του φιλοσόφου Σενέκα, οπότε η διαμονή του Π. πρέπει να χρονολογηθεί τα έτη 51 και 52 μ.Χ. Την Κ. την αγάπησε ο Π. γιατί η διαφθορά δεν στάθηκε τόσο μεγάλο εμπόδιο στο κήρυγμα του ευαγγελίου όσο η σοφία της Αθήνας. Από την Εκκλησία της Κορίνθου σώζονται στα Πρ 18, Α Κορ 16 και Ρωμ 16 τα ονόματα 18 μελών της. Μια επιγραφή πάνω σε ένα μονοπάτι, μνημονεύει ότι αυτό κατασκευάστηκε με έξοδα του Έραστου. Ίσως είναι ο χριστιανός ταμίας της πόλης που μνημονεύεται στο Ρωμ 16,23.

2. ΧΡΟΝΟΣ, ΤΟΠΟΣ, ΑΙΤΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Μετά την Κ. ο Π. ξεκίνησε το γ' ιεραποστολικό του ταξίδι, που θα τον ξαναφέρει στην Ελλάδα. Στην αρχή αυτού του ταξιδιού έμεινε επί ζετία στην Έφεσο κι από επιστολή που κόμισαν οι Στεφανάς, Φουρτουνάτος και Αχαϊκός και άλλες πληροφορίες που συνέλεξε, έμαθε ότι η εκκλησία συνταρασσόταν από προβλήματα κι ερωτήματα. Αυτό που ξέρουμε ήταν ότι την επιστολή την συνέταξε την άνοιξη (16,8), ίσως του 54 μΧ.

Α' ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ (6.807 λέξεις)

Αποστολέας	Παύλος και Σωσθένης (τέως αρχισυνάγωγος της Κορίνθου). Κομιστής: άγνωστος (Στεφανάς ;)	
Παραλήπτες	Εκκλησία του Θεού στην Κόρινθο (1, 2)	
Συνθήκες Συγγραφής	Μαικρά παραμονή του Π. στην Έφεσο κατά την γ'περιοδεία του – Επίκειται διεξαγωγή λογίας/εράνου χάριν των πτωχών αδελφών της Ιουδαίας και το ταξίδι στη Μακεδονία	
Αφορμή	Σχίσματα στην Έφεσο (που τα πληροφορήθηκε από τους ανθρώπους της Χλόης) -Ερωτήσεις Κοινότητας	
Τόπος Συγγραφής	Έφεσος	
Χρονολογία	Άνοιξη 55 μ.Χ.	
Αντίπαλοι	Ισχυρισμοί των Ισχυρών ότι διαθέτουν δήθεν πνευματική σοφία και χαρίσματα-υποτίμηση του Σταυρού και του ανθρωπίνου σώματος	
Θέμα	Βασικό Θέμα: η ενότητα Εκκλησίας ως Σώματος του Χριστού (άλλα: η θεολογία του Σταυρού, το ανθρωπινό σώμα και οι σχέσεις στο επίπεδο του γάμου και της τροφής, και η πραγματικότητα της Ανάστασης)	
Δόμηση	Προοίμιο	I, 1-3 I, 4-9 (Εὐχαριστῶ...) <i>Πρωτόκολλο</i> <i>Προοίμιο</i>
	Κυρίως Σώμα	I, 10 (Παρακαλώ)- 16, 12 ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ Λόγος/ρητορία ≠ λόγος Σταυρού Γνώσις/σοφία ≠ σοφία Θεού-μωρία κηρύγματος/μωρόν του Θεού Δύναμις ≠ δύναμις Θεού-ασθενές Θεού Πνεύμα κόσμου ≠ πνεύμα Θεού I. 1, 10-4, 21: Νουθεσία για ενότητα της Κοινότητας II. 5-6: Απαγόρευση αιμομιξίας και πορνείας. Αποτροπή εδίκαστης εσωτερικών υποθέσεων από εθνικά δικαστήρια

	<p>ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ</p> <p>Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατε (7, 1) Περὶ δὲ τῶν παρθένων (7, 25) Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων (8, 1, 8, 4) Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν (12, 1)</p> <p>Περὶ δὲ τῆς λογείας (16, 1) Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ (16, 12)</p>	<p>III: Απαντήσεις για τις σχέσεις ἄνδρα-γυναίκας</p> <p>IV: 8-11: Διδασκαλία για τη βρώση εἰδωλοθύτων</p> <p>V: 12-14: Διδασκαλία για τα χαρίσματα (Ὕμνος Ἀγάπης)</p> <p>VI: 15 (γνωρίζω...): Σωματική ἀνάσταση των νεκρῶν</p> <p>VII: 16, 1-12: Συλλογή εράνου</p>
Κατακλεῖδα	16, 13-24	16, 13-18 Επιλογική παραίνεση 16, 19-20 Χαιρετισμοί 16, 21-24 Εσχάτοκόλλο (γραμμένο με το χέρι του Π.): Μαραναθά (= ο Κύριος εγγύς)!

Πολύ σημαντικό στην ερμηνεία της Α΄ Κορ., η οποία όπως αποδεικνύει και η επανάληψη των *Περὶ ὧν ἐγράψατε* απαντά σε συγκεκριμένα ερωτήματα, είναι η διευκρίνιση του ποια είναι η απορία των Κορίνθιων και ποια η απάντηση του Αποστόλου των Εθνῶν. Σημειωτέον ότι στα αρχαία χειρόγραφα δεν υπήρχαν εισαγωγικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατε, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι* (7, 1). Ενώ μάλλον αποτελεί ερώτημα των παραληπτῶν «εάν είναι καλὸ στο ἄνδρα να μην αγγίζει γυναίκα», εκλήφθηκε ως θέση του Π. και τεκμηρίωσε ἀπὸ κάποιους ἕναν κακῶς νοούμενο ἀσκητισμὸ. Ο ἴδιος ο Απὸστολος των Εθνῶν ἐν συνεχείᾳ τάσσεται υπὲρ του ἀντιθέτου: *μη στερεῖτε ο ἕνας τον ἄλλο ἀπ’αὐτὸ που οφείλετε ἐκτός κι ἀν κάνετε προσκαίρως κατόπιν συμφωνίας για ν’ ἀφοσιώνεσθε στη νηστεία και στην προσευχή και πάλι να συνέρχεσθε ως σύζυγοι για να μη σας πειράζει ο Σατανὰς λόγω της ἀκράτειάς σας* (στ. 5).

Αναλυτικότερα το περιεχόμενο της Α΄ Κορ. είναι το εξής:

Α. Η Πρόθεση της Επιστολής εστιάζεται στο 1, 10: *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἥτε δὲ κατηρτισμένοι⁹ ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.* Απὸ τους ἀνθρώπους της Χλόης ἔμαθε πως δημιουργήθηκαν ομάδες/μερίδες που διεκδικούσαν η κάθε μια για τον εαυτὸ της ως ηγέτη ἕναν ἀπόστολο ἄλλοι τον

⁹ < κατά+αρτιζω «προσαρμόζω, τακτοποιῶ < ἄρτι (=κατάλληλος, ακριβής). Αρχικά ἦταν ἰατρικὸς ὅρος για την ὀρθοπεδική ἀποκατάσταση.

Παύλο, τον μορφωμένο και ρήτορα Απολλώ, οι αυστηροί εξ Ιουδαίων τον Κηφά, ο οποίος όμως δεν φαίνεται να είχε μεταβεί στην Κ. και άλλοι (ιουδαιοχριστιανοί ή ελευθεριάζοντες ενθουσιαστές που αμφισβητούσαν την αυθεντία των αποστόλων) τον Χριστό (Χ.). Μερικοί υπέθεσαν ότι το κείμενο περιείχε καταρχήν αντί τον Χριστό τον αρχισυνάγωγο που ασπάσθηκε τον Χ. Κρίσπο (Πρ.18,18), άλλοι ότι το Χριστού ήταν σημείωση του περιθωρίου που μπήκε στο κείμενο ή ότι ο ίδιος ο Παύλος το πρόσθεσε στα υπάρχοντα κόμματα αγανακτισμένος, χωρίς να υπάρχει τέτοια μερίδα. Οι απόστολοι που κήρυξαν ή εργάστηκαν στην Ε. είναι υπηρέτες του Χ. και οικονόμοι των μυστηρίων Θ. Αυτός που αυξάνει την Εκκλησία είναι ο Θ. ο ιδρυτής της Ε. και όχι τα πρόσωπα. Ένα και μόνον βάπτισμα υπάρχει και την αξία του την παίρνει όχι από το πρόσωπο που βαπτίζει, όσο πνευματικό κι αν είναι αυτό, αλλά αποκλειστικά από τον θάνατο του Ι.Χριστού. Ο Π. μιλά αυστηρά ως πατέρας αφού αισθάνεται την υποχρέωση να αποτρέψει κάθε απόπειρα διάσπασης της Ε. σε κόμματα και μερίδες, η οποία αποτελεί συνέπεια της προσωπολατρίας. Όλοι οι απόστολοι έχουν το ίδιο αξίωμα, υπηρετούν τον ίδιο Κύριο, έστω κι αν ο καθένας έχει το δικό του χάρισμα. Ο Π. βλέπει τον κόσμο σαν μια πυραμίδα που στην κορυφή της βρίσκεται ο Θεός: είτε Π. είτε Απολλώς, είτε Κηφάς, είτε κόσμος, είτε ζωή, είτε θάνατος, είτε ενεστώτα είτε μέλλοντα, πάντα υμών εστί, υμείς δε Χριστού, Χριστός δε Θεού (3, 22).

Ο Π. θεωρώντας ως πιο επικίνδυνη ομάδα αυτή του Απολλώ στρέφεται στα 4 πρώτα κεφ. εναντίον της ανθρώπινης σοφίας και καύχησης. Όταν ο άνθρωπος ζητά την ένωσή του με τον Θ. στην ανώτερη γνώση, τότε το βλέμμα στρέφεται προς τα μέσα, ο έξω κόσμος και η δράση στην ιστορία χάνουν την σπουδαιότητά τους και ο άνθρωπος ζητά μέσα του την ανακάλυψη (και όχι την αποκάλυψη του) Θ.. Ο άνθρωπος αυτός χάνει το ενδιαφέρον του για την ζωή των άλλων χριστιανών κι απομονώνεται. Ο Π. υπογραμμίζει ότι ο σταυρωμένος Ιησούς που αποτελεί πέτρα πάνω στην οποία σκοντάφτουν οι Ιουδαίοι και μωρία/ ανοησία για τους Έλληνες, οι οποίοι ανέκαθεν διψούσαν για γνώση και ευδαιμονία, είναι η απόλυτη δύναμη και η σοφία του Θεού. Την σοφία την κατέχουν οι κατά κόσμο νήπιοι και μωροί, που αφιερώνονται με εμπιστοσύνη στον Θεό. Ο Π., ο οποίος αναπτύσσει το ιδεώδες της χριστιανικής ζωής με τα λόγια 'το λοιπόν αδελφοί μου όσα εστί αληθή, όσα σεμνά, όσα δίκαια, όσα αγνά, όσα προσφιλή, όσα εύφημα, ει τις αρετή και ει τις έπαινος ταύτα λογίζεσθε' δεν ήταν αντίθετος βέβαια στην γνήσια ελληνική φιλοσοφία, αλλά στην εκλαϊκευμένη εκείνη σοφία που τον είχε κοροϊδέψει στον Αρειο Πάγο.

Β. Στην Κ. υπήρχαν δύο τάσεις σχετικά τις γενετήσιες σχέσεις. Η μία με σύνθημα 'πάντα μοι έξεστιν' θεωρούσε την γενετήσια σχέση ως μια ηθικά αδιάφορη ικανοποίηση κάποιας φυσικής ανάγκης, όπως το φαί και το πιτό. Πολλοί χριστιανοί δεν αντιλήφθηκαν τις ηθικές απαιτήσεις της νέας θρησκείας και ζώντας στο κέντρο της διαφθοράς (γνωστές οι εκφράσεις Κορινθία παίς, κορινθιάζειν) παρεξήγησαν την χριστιανική ελευθερία ως εχέγγυο ηθικής ασυδοσίας. **Στους ειδωλολάτρες θρησκεία και ηθική ήσαν, άλλωστε, δύο πέρα για πέρα ξεχωριστά πράγματα.** Υπήρχαν ακόμη κι ανήθικοι θεοί. Μπορούσε κανείς να ήταν ευσεβής στους θεούς και ηθικά ξεπεσμένος.

Η ηθική διαγωγή του χριστιανισμού δεν είναι κάποιο αισθητικό κατασκεύασμα χωρίς ή καμιά προσθήκη στην πίστη μας, αλλά προέρχεται από την ένωσή μας με τον Ι.Χριστό, όπως ο καρπός από την ρίζα. Στην πόλη της Κορ. μάλιστα κάποιο μέλος της Ε. συζούσε

παράνομα με την μητριά του, μια περίπτωση **πορνείας** που ούτε και στα έθνη/στο ρωμαϊκό δίκαιο δεν ήταν αποδεκτή. Ο Π. επιπλήττει την Ε. για την χαλαρή της στάση απέναντί του και διατάζει την άμεση τιμωρία του.

Άλλοι πάλι απέρριπταν κάθε γενετήσια σχέση ακόμα και την συζυγική ως κάτι το υποτιμητικό και βρώμικο, αφού μάλιστα πλησίαζε η Δευτέρα Παρουσία. Αυτή η θέση ήταν απόρροια της ελληνικής δυαλιστικής θεωρίας ότι το σώμα είναι εχθρός προς τον πνεύμα. Ο *Δημιουργός*, έλεγε ο Μαρκίων, *πρέπει να πεθάνει από πείνα, με αποχή από γάμο, με την απεργία των γεννήσεων*. Ο Π. παρά την πνευματικότητά του και το γεγονός ότι ο ίδιος ήταν άγαμος (αφού είχε νυμφευθεί με εξαιρετική αγάπη και ζήλο την Εκκλησία) ήταν ρεαλιστής και απέφευγε τα άκρα. Γάμος και παρθενία δεν αποτελούν αντιθέσεις, αφού ο σκοπός είναι ο ίδιος. Η αποχή από τον γάμο είναι 'καλή' μόνον ως κάτι το προσωρινό, προκειμένου μετά από συμφωνία να υπάρξει καλύτερη επικοινωνία με τον Θεό. Η παρθενία είναι ανώτερη από τον γάμο όταν αποτελεί αφιέρωση προς τον Θ. και την Εκκλησία.

Γ. Οι χριστιανοί πρέπει να επιλύουν τις διαφορές τους μόνοι τους χωρίς να προσφεύγουν στα εθνικά δικαστήρια. Η ύπαρξη διαφορών μεταξύ αδελφών δεν μπορεί να αποτελεί κάτι θετικό, γιατί το βάπτισμα θα έπρεπε να τους είχε καθαρίσει από τα προηγούμενα αμαρτήματα.

Δ. Με επιστολή τους οι Κ. είχαν ζητήσει από τον Π. απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με τον **γάμο και την παρθενία** (κεφ.7), με τα **ειδωλόθυτα** (κεφ.8-10), με την **θεία Λατρεία** (κεφ.11) με τα **πνευματικά χαρίσματα** (κεφ.12-14) και την **σωματική ανάσταση των νεκρών** (κεφ.15). Δούλοι ή ελεύθεροι, άγαμοι ή έγγαμοι ας παραμείνουν όπως είναι γιατί *παράγει το σχήμα του κόσμου τούτου και ο καιρός συνεσταλμένος εστί*. Βάπτισμα και Χριστιανισμός δεν διαλύουν ούτε τους οικογενειακούς ούτε τους κοινωνικούς δεσμούς. Μεταβάλλουν την ψυχή και την εξυψώνουν πάνω από ανθρωπίνες μικρότητες και τις διακρίσεις των τάξεων. Ακόμα και σε περίπτωση μικτών γάμων υπάρχει η δυνατότητα ιεραποστολής. Σε αυτά τα θέματα τονίζεται εάν η σχετική εντολή αποδίδεται στον Κ. ή στον χαρισματούχο Π.

Ε. Σχετικά με τα **ειδωλόθυτα** η σκέψη του Π. διακρίνει τα ειδωλόθυτα ως κρέατα χωρίς καμιά θρησκευτική σημασία, αφού θυσιάζονται σε ανύπαρκτα είδωλα και ο χριστιανός είναι ελεύθερος να τρώει από το πλήρωμα της γης. Ο χριστιανός είναι ελεύθερος να φάει ό,τι υπάρχει στο κρεοπωλείο (και τότε σχεδόν όλα τα κρέατα της αγοράς ήταν κρέατα θυσιών) και να αποδεχθεί την πρόσκληση του ειδωλολάτρη φίλου του. Παράλληλα με την ελευθερία του, συμβαδίζει όμως ο σεβασμός στην συνείδηση του ασθενέστερου αδελφού και στο σκάνδαλο που προέρχεται από τις ενέργειες μας. Προς αποφυγή του κινδύνου της ειδωλολατρίας ο Π. αναφέρει το παράδειγμα του ισραηλιτικού λαού στην έρημο που τιμωρήθηκε για την πλεονεξία του. Δεν μπορεί συνεπώς ο χριστιανός να κάθεται σε θρησκευτικά γεύματα σε ειδωλολατρικούς θεούς.

Στ. Ίσως εξαιτίας του φιλελευθέρου πνεύματος στην Κ. και κάποιας παρεξήγησης του κηρύγματος του Π., υπήρξε κάποια **τάση χειραφέτησης των γυναικών**. Η υποταγή της γυναίκας στον άνδρα, που συμβόλιζε η καλύπτρα, τοποθετείται σε νέα θεολογική βάση.

Ζ. Διάφορες άλλες ακαταστασίες κατά το Κυριακό Δείπνο αποκαθίστανται με την κυριακή παράδοση που υπογραμμίζει ο Π.

Η. Η έπαρση λόγω χαρισμάτων αποκαθίσταται, διότι αυτό που προέχει δεν είναι η αυτοπροβολή αλλά η οικοδομή των πιστών. Τα πνευματικά χαρίσματα έχουν εφήμερο χαρακτήρα και αποτελούν πρόγευση των αγαθών της μελλοντικής βασιλείας. Εκείνο που τελικά μένει είναι η πίστις, ελπίς και αγάπη, μείζων δε τούτων η αγάπη.

Θ. Η σωματική ανάσταση αποτελεί συνέπεια της ανάστασης του Χ. Στο τέλος περιγράφει το πνευματικό σώμα.

Ι. Στο τέλος ο Π. κάνει λόγο για την λογεία και τα ιεραποστολικά του σχέδια, συνιστά τον Τιμόθεο και κλείνει με ασπασμούς και ευλογία.

3. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ Α' ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ

I. Χαιρετισμός και ευχαριστία (1,1-9).

II. Μερίδες στην Εκκλησία της Κορίνθου (1,10-4,21).

III. Ηθικά έκτροπα στην Εκκλησία (5,1-6,20)

- 1) Η περίπτωση του αίμομίκτου (κεφ. 5).
- 2) Η προσφυγή εις είδωλόλατρες δικαστας (6,1-11).
- 3) Το πρόβλημα της πορνείας (6,12-20).

IV. Απάντησις εις ερωτήματα των Κορινθίων (7,1-11,1).

- 1) ως προς τας σχέσεις των δύο φύλων (7,1-40).
- 2) ως προς τα είδωλόθυτα και την κοινωνικήν ζωήν(8,1-11,1).

VI Αταξίες κατά τας συναθροίσεις της Εκκλησίας (11,2-14,40).

- 1) Το ακάλυπτο των γυναικών κατά την λατρείαν και οι διαιρέσεις κατά το κυριακό δείπνο (11, 2-34).
- 2) Οι παρεκτροπές κατά την λειτουργίαν των πνευματικών χαρισμάτων (12,1-14,40).

VI. Περί της αναστάσεως των νεκρών (15,1-68).

VII. Συστάσεις περί της λογίας και προσωπικές ανακοινώσεις (16,1-24).

Η Β΄ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ

1. ΑΙΤΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Η Β' Κορ. είναι μια κατεξοχήν αντιρρητική επιστολή, η οποία είναι γραμμένη για να υπερασπιστεί την αποστολική ιδιότητα του Π. Το αποστολικό αξίωμα φανερώνεται σύμφωνα με τον Π. όχι με τη σοφία και τη δύναμη, αλλά αντίθετα με το μαρτύριο, τα στίγματα και τις θλίψεις. Ο Π. στρέφεται εναντίον συγκεκριμένων ανθρώπων, οι οποίοι αφού τάραξαν τη Γαλατία, εισέβαλαν στην Κόρινθο μετά την συγγραφή της Α' Κορ., κομίζοντας συστατικές επιστολές και σφετεριζόμενοι για τον εαυτό τους την αποστολική ιδιότητα. Καυχόντουσαν για τον εκστασιασμό τους (5,13· 12,17) και την ιουδαϊκή τους καταγωγή (11,22). Ισχυρίζονταν ότι γνώριζαν προσωπικά τον ιστορικό Ιησού (5,16· 10,7· 11,23) και κατηλεύονταν την Εκκλησία (2,17· 11,20). Σύμφωνα με τον Kümmel, οι αντίπαλοι του Παύλου προέρχονταν από την Παλαιστίνη και προφανώς συμμετείχαν στην Κόρινθο με τους γνωστικίζοντες αντιπάλους του Παύλου. Σύμφωνα με τον καθηγ. Βούλγαρη, οι αντίπαλοι του Παύλου ήταν ελληνιστές Ιουδαίοι, οι οποίοι αρνούσαν ότι ο άνθρωπος έχει ανάγκη την σταυρική θυσία του Ιησού για την επίτευξη της σωτηρίας του αφού ο ίδιος ο άνθρωπος διαθέτει έμφυτες τις δυνάμεις εκείνες (νου, σοφία, Πνεύμα) οι οποίες χρειάζονται για αυτόν τον σκοπό. Ο Χριστός, γι' αυτούς, είναι ένας απλός διδάσκαλος-ραββίνος (όπως και οι απόστολοι) και δεν παίζει τον καθοριστικό ρόλο στην σωτηρία του ανθρώπου.

Η σχέση του Π. με την Εκκλησία της Κορίνθου δικαιολογεί την αλλαγή των σχεδίων του, η οποία οφείλεται στο ότι πέρασε ένα μεγάλο θανάσιμο κίνδυνο στην Μ. Ασία και στο ότι δεν ήθελε να λυπησει τους Κορίνθιους. Άλλωστε είχε ιεραποστολικό έργο στην Μακεδονία (1,11-2,13). Στην συνέχεια ο απόστολος των εθνών υπογραμμίζει την σπουδαιότητα του αποστολικού αξιώματος καθώς και την υπεροχή της νέας διαθήκης έναντι της παλαιάς. Στο τρίτο κεφάλαιο ο Παύλος υπερασπίζεται την γνησιότητα της αποστολικότητάς του και αναφέρεται καταρχήν (στ.1-3) στις συστατικές επιστολές του, οι οποίες δεν είναι ψιλά ή ξερά γράμματα, όπως εκείνα που κόμιζαν οι αντίπαλοί του, αλλά είναι οι ίδιοι οι Κορίνθιοι, τους οποίους αναγέννησε ο ίδιος ο Ιησούς διά του αποστόλου του. Με αφορμή τις ζωντανές αυτές συστατικές επιστολές, ο Παύλος προβαίνει σε μια σύγκριση (στ. 4-11) της καταργούμενης δόξας της παλαιάς διαθήκης, της οποίας την σπουδαιότητα και αναγκαιότητα διαφήμιζαν οι αντίπαλοί του, και του αέναου δοξασμού της καινής διαθήκης, την οποία διακονεί ο ίδιος ο απόστολος. Η διαθήκη του Μωυσή διατυπώθηκε σε λίθινες πλάκες και αποτέλεσε τελικά διακονία κατακρίσεως / καταδίκης (στ.9) και θανάτου (στ.7). Η καινή διαθήκη του Ιησού, τυπώθηκε σε ευαίσθητες σάρκινες καρδιές και αποτελεί διακονία πνεύματος (στ.6), δικαιοσύνης / δικαίωσης (στ.9) και δόξας (στ.11)¹⁰.

¹⁰ Οι όροι «δόξα» και τα παράγωγά του συναντώνται 10 φορές στους στ.7-11.

Οι πολέμοι του Παύλου, προκειμένου να υποβαθμίσουν την αποστολικότητα του αποστόλου και να αμφισβητήσουν την εγκυρότητα της διδασκαλίας του, αντιπαρέβαλλαν τα στίγματα και τα τραύματα του σώματος του αποστόλου προς την δόξα, την οποία ακτινοβολούσε το πρόσωπό του Μωυσή μετά την παράδοση του Νόμου κατά την κατάβασή του από το όρος Σινά. Γι' αυτό τον λόγο ο Παύλος στην τελευταία ενότητα του τρίτου κεφαλαίου (στ.12-18), αντιδιαστέλλει το κάλυμμα του Μωυσή και το κάλυμμα, το οποίο φέρουν οι Ισραηλίτες κατά την ανάγνωση της Τορά προς την *παρρησία*¹¹ με την οποία όχι μόνον ο ίδιος, αλλά όλοι οι επιστρέψαντες προς τον Κύριο-Πνεύμα συνεχώς «κατοπτρίζονται» την δόξα του Κυρίου και μεταμορφώνονται από δόξα σε δόξα. Όχι μόνον οι απόστολοι δεν έχουν κάλυμμα ως κήρυκες της αλήθειας, αλλά και όλοι οι πιστοί είναι απαλλαγμένοι του καλύμματος και έχουν την ελευθερία να βλέπουν διηλεκώς την δόξα του Κυρίου. Είναι σαφής η έμφαση του Παύλου στο πάντες, έτσι ώστε να τονιστεί ότι με την καινή διαθήκη όλοι έχουν άμεση πρόσβαση στην δόξα του Κυρίου (kabod Jahwe), όπως είχε κάποτε στιγμιαία στο Σινά μόνον ο Μωυσής. Όλοι όσοι στράφηκαν στον Κύριο (Δτ.4,30 Β'Παρ.24,19-30,9 Ησ.19,22 Α'Θεσ.1,9 Πρ.9,35) και φωτίστηκαν από το Ευαγγέλιό του έχουν, σύμφωνα με τον απόστολο, την δυνατότητα όχι μόνον ενός παροδικού φωτισμού, αλλά ενός αέναου και ατέρμονου δοξασμού. Όλοι οι πιστοί με ακάλυπτο πρόσωπο έχουν ένεκα της καινής διαθήκης, η οποία επιτελέστηκε με το αίμα του Ιησού και βιώνεται διαρκώς με την θεία Ευχαριστία, πολύ μεγαλύτερη δυνατότητα από αυτήν που είχε μόνον ο κορυφαίος ηγέτης της Π.Δ. και «θεοποιημένος» στον ελληνιστικό κόσμο Μωυσής. Οι μετοχές «κατοπτριζόμενοι» και «μεταμορφούμεθα», όντας σε διαρκή ενεστώτα (σε αντίθεση προς τον παρακείμενο χρόνο της μετοχής ανακεκαλυμμένο), ζωγραφίζουν ανάγλυφα την δυναμική πορεία της καινούργιας ζωής όλων των Χριστιανών.

Ο απ.Παύλος ακολούθως επισημαίνει στο 4,7κ.ε. τον τρόπο με τον οποίο εμφανίζεται στο παρόν αυτή η δόξα, που δεν είναι άλλος από την **κοινωνία των παθημάτων του Χριστού**: *ἀεὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦ, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν...διὸ οὐκ ἐγκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἡμῶν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Τὸ γὰρ παραντίκα ἑλαφρόν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρους δόξης κατεργάζεται ἡμῖν (Β' Κορ.4,8-17-πρβλ. Φιλ.3,10).* Η διακονία αυτή εκδηλώνεται ως πρεσβεία υπέρ του Χ. και καταλλαγή του κόσμου. Ανοίγει την καρδιά του ο Π. στους Κορίνθιους και μνημονεύει τις δυσχέρειες που αντιμετωπίζει ως απόστολος (6,1-13) και την ικανοποίηση που αισθάνθηκε από τα ευχάριστα νέα που του έφερε ο Τίτος στη Μακεδονία (6,14-7,16).

Στα κεφ. 8-9 δίνει οδηγίες για τη **λογοία/ τον έγραφο** που διεξήγαγε ο Π. υπέρ των χριστιανών των Ιεροσολύμων, προκειμένου όχι απλά να ενισχύσει τους πτωχούς αδελφούς, αλλά και να αποδείξει τα αισθήματα αδελφωσύνης των εθνικοχριστιανών προς τους ιουδαιοχριστιανούς

¹¹ Οι όροι «παρρησία» και «ελευθερία», οι οποίοι συναντιούνται μόνον στο κεφ.3 σε ολόκληρη την Β Κορ., αποτελούσαν προνόμια μόνον των ρωμαίων πολιτών και είναι εκφράσεις συγγενείς (βλ. Barret, 237). Ο Ν.Σωτηρόπουλος (1994 τόμ.3, 285), βασιζόμενος στα χωρία Λευ.26,13 και Α'Μακ. 4,18, θεωρεί ότι η σημασία των δύο λέξεων ταντίζεται.

Στα κεφ.10-13 ο Π. με οξύ ύφος απαριθμεί όλα τα δεινά και τις υπερβατικές αποκαλύψεις/ την ανάβαση έως τρίτου ουρανού που αποτελούν τα διακριτικά σημάδια της αποστολικότητάς του, προκειμένου η εμπιστοσύνη των πνευματικών του παιδιών έναντι του προσώπου του να μην κλονίζεται από τις συκοφαντίες των ψευδαποστόλων. Τέλος προετοιμάζει τους Κορινθίους για την τρίτη επίσκεψη στην Κ.

2.ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ

Εάν η Α Κορ γράφτηκε στο τέλος της 3τους παραμονής του στην Έφεσο, την Πεντηκοστή του 55, η β' επιστολή γράφτηκε στην Μακεδονία, τους Φιλίππους ή τη Θεσσαλονίκη (όπου ίσως ο Π. παραχείμαζε) ένα έτος αργότερα. Ο Τίτος, ο οποίος ήταν παρών και στην αποστολική σύνοδο και συνεπώς θα μπορούσε να επιβεβαιώσει το αποστολικό αξίωμα και την αναγνώριση που έχαιρε ο Π. στην αγία Πόλη, φέρνει στον Π. τα ευχάριστα νέα της μετάνοιας των Κορινθίων.

3.ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

I. Χαιρετισμός και ευχαριστία (1,1-11)

II. Οι σχέσεις του Παύλου ως Αποστόλου προς τους Κορινθίους (1,12-7,16).

1) Το ατυχές ταξίδι του Παύλου στην Κόρινθο (1,12-2,13).

2) Απολογία περί του αποστολικού υπουργήματος (2,14-7,4).

α) Το αξιόπιστον του Αποστόλου (2,14-3,6).

β) Η δόξα του αποστολικού αξιώματος εντός της νέας οικονομίας (3,7-4,6).

γ) Ασθένεια και παθήματα του Αποστόλου (4, 7-5,10).

δ) Ο Απόστολος ως πρεσβευτής και λειτουργός του Θεού (5.11-6,10).

ε) Τέλος της απολογίας (6,11-6,13).

στ) Περί της μη κοινωνίας μετά των απίστων (6,14-18).

ζ) Συνέχιση του τέλους της απολογίας (7,2-7,4).

η) Η πορεία του Π. στην Κόρινθο

III. Ο έρανος για την Εκκλησία των Ιεροσολύμων (8,1-9,15)

IV. Πολεμική απολογία του Π. για το έργο του (10,1-13,10)

V. Χαιρετισμός και αποστολική ευλογία (13,11-13)

4. ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΤΑ

Τα κεφ. 10-13 με την πολεμική κατά των αντιπάλων του Π. εμφανίζονται ως ιδιαίτερη ενότητα ανεξάρτητη του λοιπού σώματος των Επιστολών. Θεωρήθηκαν ότι απαρτίζουν την *επιστολή των δακρύων*, η οποία γράφτηκε προ της Β Κορ. Στο 2,13 διακόπτεται το θέμα της σχέσεως του Π. με την κοινότητα της Κορίνθου, κάτι το οποίο συνεχίζεται στο 7,5-16. Αλλά και το θέμα της ενότητας 2,14-7,4, η απολογία για το αποστολικό αξίωμα του Π., δεν το διαπραγματεύεται ο Π. με ενιαίο τρόπο. Ως ανεξάρτητο τμήμα διακρίνεται η ενότητα 6,14-7,1 όπου εμφανής είναι η ορολογία των κειμένων του Κουμράν. Το θέμα της λογείας συζητείται 2 φορές στα κεφ.7&8.

Προτάθηκαν συνεπώς τα εξής τμήματα:

2,14-7,4: απολογία για το αποστολικό αξίωμα

κεφ.1 0-13: Πολεμική κατά των αντιπάλων του Π.

1,1-2,13 7.5-16 13.11-13: σχέση με την Κόρινθο

τα 6,14-7,1 και το κεφ.9 αποδίδονται σε άλλον συγγραφέα.

Η συρραφή, σύμφωνα με τους ερευνητές, έγινε στις αρχές του 2^{ου} αι. προκειμένου η επιστολή να αναγινώσκεται στην λατρεία και να νομιμοποιηθεί η αποστολικότητα του Π. Παραμένει όντως αίνιγμα η μορφή της Β' Κορ. Πρέπει, όμως, να λάβουμε υπόψιν α) την ταραγμένη εποχή στην οποία γράφτηκε και είναι άγνωστη εν πολλοίς σε εμάς και β) την ομοιότητά της στο περιεχόμενο και την γλώσσα με την Α' Κορ., αν και παρεμβάλλεται χρόνος μεταξύ της συγγραφής τους.

Η ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

1. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ Η ΑΙΤΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Η ιουδαϊκή κοινότητα της Ρ. δημιουργήθηκε το 61π.Χ. όταν ο Πομπήιος οδήγησε πολλούς Ιουδαίους στη Ρώμη, οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου πολλαπλασιάστηκαν. Δεν είναι γνωστό ποιοι ακριβώς ίδρυσαν την χριστιανική εκκλησία της Ρώμης. Ίσως οι επιδημούντες στην Ιερουσαλήμ Ρωμαίοι (Πρ.2,10) που άκουσαν το κήρυγμα του Πέτρου την Πεντηκοστή κι όχι ο Ακύλλας και η Πρίσκιλλα, οι οποίοι μετά τον θάνατο του Κλαυδίου ίσως επέστρεψαν στην Ρώμη, ούτε ο Πέτρος, ο οποίος σύμφωνα με ρωμαιοκαθολικούς ερμηνευτές μετέβη εκεί μετά τη θαυματουργική απελευθέρωσή του από την φυλακή (Πρ. 12, 17). Μάλιστα κατά τη στέψη κάθε νεοεκλεγέντος πάπα υπομνησθήσεται σε αυτόν ότι δεν πρέπει να υπερβεί τα 25 χρόνια επισκοπής του Πέτρου στην εκκλησία αυτή. Επειδή υπήρχε άρτια επικοινωνία της πρωτεύουσας με τα λοιπά κέντρα, ήταν εύκολη η διάδοση του χριστιανικού μηνύματος στους κόλπους της ιουδαϊκής κοινότητας από ταξιδιώτες, οι οποίοι είχαν ακούσει το κήρυγμα του Πέτρου στα Ιεροσόλυμα ή αυτό του Παύλου στα μεγάλα κέντρα της αυτοκρατορίας, όπου αυτός συνήθιζε να διδάσκει. Μάλλον ο Π. μετέβη στην Ρώμη μετά την διετή φυλάκιση του Π. στην αρχή των διωγμών του Νέρωνα, αλλιώς δεν εξηγείται το γιατί ο Π. δεν απευθύνει χαιρετισμούς στον έτερο κορυφαίο.

Σημειωτέον ότι οι Ρωμαίοι δεν διέκριναν μέχρι τότε μεταξύ Ιουδαίων και Χριστιανών. Μετά τον θάνατο του Κλαυδίου οι ιουδαιοχριστιανοί που γύρισαν στην πατρίδα τους, έχοντας και την εύνοια της Ποππαίας, συζύγου του Νέρωνα, βρήκαν πολλούς εθνικοχριστιανούς (πρβλ. 1, 6 11, 13). Τα λεγόμενα του Π. στα κεφ.14-15 προϋποθέτουν κάποια σύγκρουση μεταξύ των δύο μερίδων,

όσον αφορά όχι το Νόμο, αλλά μερικές διαφορές ημερολογιακής και διαιτητικής φύσεως και κάποιο σύνδρομο ανωτερότητας των τελευταίων.

2. Σ ΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ο Παύλος συνέγραψε την *Προς Ρωμαίους* πιθανότατα το χειμώνα του 56 ή 57 μ.Χ. στο φιλόξενο σπίτι του Γάιου στην Κόρινθο, στην αρχή της βασιλείας του Νέρωνα, το περίφημο Quinquennium (την πρώτη πενταετία). Ακόμη ο νεαρός αυτοκράτορας (που ανέβηκε στο θρόνο σε ηλικία 17 ετών!) βρισκόταν υπό την αιγίδα των Σενέκα και Βούρρου και προσπαθούσε να ενσαρκώσει το ιδεώδες του δίκαιου και πράου μονάρχη¹². Η συγκεκριμένη επιστολή συνεκτιμώμενη με τις υπόλοιπες παύλειες (επιστολές) παρουσιάζει κάποιες «μοναδικότητες»

(α) Η Ρωμ. είναι η μόνη επιστολή που γράφει ο Απόστολος των Εθνών προς Εκκλησία που δεν ίδρυσε ο ίδιος ή μαθητής του. Βέβαια από τον Κατάλογο των χαιρετισμών¹³ σε 28 αγαπητά πρόσωπα (και μάλιστα 26 ονομαστικά) εξάγεται το συμπέρασμα ότι γνώριζε πολλά μέλη της Εκκλησίας (ο όρος δεν απαντά στη Ρωμ.) ή μάλλον των έξι/επτά χριστιανικών Συνάξεων της Αιώνιας Πόλης που αποτελούνταν και από Εθνικοχριστιανούς αλλά και Ιουδαίοχριστιανούς. Οι τελευταίοι είχαν πρόσφατα επιστρέψει στην Αιώνια Πόλη μετά το θάνατο του Κλαυδίου (54 μ.Χ.), ο οποίος το 49 μ.Χ. είχε εξαπολύσει πογκρόμ ένεκα της έριδας που είχε ξεσπάσει εντός της Συναγωγής ένεκα του Χριστού¹⁴. Όλα τα 250-500 περίπου (όπως υπολογίζει ο Lampe¹⁵) μέλη των Συνάξεων (που στην πλειονότητά τους ανήκαν κοινωνιολογικά στις κατώτερες τάξεις¹⁶) γνώριζαν βέβαια άριστα τις άγιες Γραφές και τους Προφήτες (πρβλ. 1, 2. 15, 7-12).

---

¹² Στο *De Clementia* του Σενέκα προβάλλεται ως πρότυπο η πραότητα του Αυγούστου, η οποία τον διέκρινε κατά τη γεροντική του ηλικία. Παρόμοια κάτοπτρα ηγεμόνα είχε συντάξει ήδη ο Κικέρων (*De Marcello, Pro Ligario*), ενώ σε αυτό το είδος ανήκει και ο *Πανηγυρικός* του Πλίνιου του Νεότερου, οι *Βασιλικοί Λόγοι* του Δίωνα Χρυσόστομου αλλά και ο λόγος του Γάλλβα που διασώζει ο Τάκιτος (*Ιστ.* 1.15 κε.). Στον Ιουδαϊσμό σε αυτό το είδος μπορεί να ενταχθεί η *Επιστολή του Αριστέα* (172-300). Πρβλ. Michael von Albrecht, *Ιστορία της Ρωμαϊκής Λογοτεχνίας. Από τον Ανδρόνικο ως το Βοήθιο και η σημασία της για τα νεότερα χρόνια*. Τόμος Α', Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 1997, 1030-1031.

¹³

¹⁴ Ο Σουητώνιος καταγράφει ότι το 49 μ.Χ. ένεκα κάποιου Χρηστού (Chrestus) εξορίστηκαν από τη Ρώμη οι Ιουδαίοι (*Σουητ., Κλαυδ.* 25.4).

¹⁵ Paul to Valentinus 74-75. Τοποθετεί μάλιστα τον τόπο κατοικίας τους στις περιοχές Transtiberium/Travestere και Porta Cobena. Από τα Α'Κλήμ. 6, 1 και Τάκιτος (*Χρον.* 15.44.2-4) συνάγουμε ότι σε λίγες δεκαετίες αυξήθηκαν σε πολλές χιλιάδες.

¹⁶ Διακρίνονται ομάδες προσώπων, που σχετιζόνταν ίσως με επτά κατ' όκον Εκκλησίες και συνολικά με έναν αριθμό 50-100 προσώπων. Το 70% έχουν ελληνικά ονόματα που υποδηλώνουν καταγωγή από σκλάβους. Μόνον τα ονόματα *Ουρβανός, Ακύλα και Πρίσκα και Ρούφος* ως προερχόμενοι από γένος ελευθέρων είχαν κοινωνική επιφάνεια και οικονομική άνεση. Το 1/3 εκ των 26 προσώπων είναι γυναίκες (συνολικά είναι δέκα εκ των οποίων οι έξι δέχονται τη φιλοφρόνηση του Π.). Βλ. D. Hecking, *Die Kommunikationssituation in Röm 16*, *BiKi* 65 (2010) 137.

(β) Αυτή (η Ρωμ.) και η Γαλ. είναι οι μόνες επιστολές όπου δεν αναφέρεται άλλος αποστολέας παρά μόνον ο Π.. Χαρακτηριστική είναι και παρουσίαση του παύλειου Ευαγγελίου πριν την αναφορά στους παραλήπτες αλλά και η αυτοσύσταση του Ευαγγελίου του Αποστόλου και των προθέσεών του στους στ. 1, 1-17¹⁷.

(γ) Επιπλέον είναι η μόνη ίσως επιστολή που ο Απόστολος των Εθνών δεν έχει ν' αντιμετωπίσει ερωτήματα ή/και σοβαρές προκλήσεις εκ μέρους των παραληπτών παρά μόνον τις σχέσεις των εθνικοχριστιανών με τους ιουδαιοχριστιανούς που προοδευτικά την τελευταία τριετία επέστρεψαν στο παλιό τους περιβάλλον και εντάχθηκαν στις κατ' οίκον Εκκλησίες της Ρώμης. Αντιθέτως γράφεται με τη συνείδηση του Π. ότι έχει ολοκληρώσει τον «ιεραποστολικό κύκλο» στις πόλεις πέριξ του Αιγαίου (πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ Ρωμ. 15, 19) κι ενώ σχεδιάζει την εξόρμησή του στις εσχατιές της Δύσης, στην Ισπανία όπου επικρατούσαν συνθήκες πρωτόγνωρες για τον ίδιο: ομιλούσαν τα λατινικά και δεν υπήρχαν ικανοί στον αριθμό Ιουδαίοι και Συναγωγές για να εκκινήσει το κήρυγμά του. Με τη συνολική πορεία του, ο ίδιος ο Π. που σκοπεύει να φθάσει στα όρια των Ιαπετιτών, τη Σπανία, με την ελπίδα να οδηγήσει στην πίστη το πλήρωμα των εθνών, φαίνεται να έχει την αυτοσυνειδησία ότι εκπληρώνει την προφητεία Ησ. 66, 19-20, η οποία έχει επηρεάσει και το Ρωμ. 15, 18-18: *καὶ καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖα καὶ ἐξαποστελώ ἐξ αὐτῶν σεσφασμένους εἰς τὰ ἔθνη εἰς Θαρσίς καὶ Φουδ καὶ Λουδ καὶ Μοσόχ καὶ Θοβελ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς νήσους τὰς πόρρω οἱ οὐκ ἀκηκόασιν Μου τὸ ὄνομα οὐδὲ ἐωράκασιν τὴν δόξαν Μου καὶ ἀναγγελοῦσιν Μου τὴν δόξαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν καὶ ἄξουσιν τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν δῶρον Κυρίῳ μεθ' ἵππων καὶ ἄρμάτων ἐν λαμπήναις ἡμιόνων μετὰ σκιαδίων εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ εἶπεν Κύριος ὡς ἂν ἐνέγκαισαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐμοὶ τὰς θυσίας αὐτῶν μετὰ ψαλμῶν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. Σύμφωνα με τον Dunn¹⁸ πρόκειται για τη μοναδική περίπτωση που γίνεται για λόγος στην Π.Δ. για πορεία προς τα έθνη, η οποία θα είναι καταλυτική για την επιστροφή των Ιουδαίων της Διασποράς και την ιεραποδημία των πρώτων (των εθνών). Η λογεία που κόμιζε ο Απόστολος των Εθνών στην Ιερουσαλήμ συνιστούσε ακριβώς σύμβολο του δώρου προς την Αγία Πόλη.*

Ο ίδιος ο Απόστολος των Εθνών εσωτερικά πρέπει να είχε ζωηρές αμφιβολίες εάν οι ἀπειθοῦντες στην Ιερουσαλήμ τελικά αποδέχονταν τον κλάδο ελαιάς που κόμιζε και εάν η διακονία¹⁹, δείγμα του σεβασμού αυτού και των Εκκλησιῶν του προς τη «μητέρα Σιών» και τους

---

¹⁷ Σημειωτέον ότι στο 15, 15-16 ο Παῦλος χρησιμοποιεῖ τον τίτλο *λειτουργός του Θεοῦ* για να εκφράσει την υψηλή αποστολή του στα έθνη: *τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν ἀπὸ μέρους ὡς ἐπαναμνηνῆσκον ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι με λειτουργόν Χριστοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱεουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορά τῶν ἐθνῶν ἐνπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Εν συνέχεια στο 15, 25-28 χρησιμοποιεῖ και τον ὄρο διακονία και τον ὄρο λειτουργία για να εκφράσει την οικονομική συνδρομή, την εκούσια «φορολογία» των εθνῶν προς την Εκκλησία της Ιερουσαλήμ: *Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ διακονῶν τοῖς ἁγίοις. εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. εὐδόκησαν γὰρ καὶ ὀφειλέται εἰσὶν αὐτῶν· εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινωνήσαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσιν καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.**

¹⁸ *Beginning f Jerusalem* 542-3.

¹⁹ Πρβλ. 15, 31-33: *ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθοῦντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἱερουσαλήμ ἐνπρόσδεκτος τοῖς ἁγίοις γένηται, ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθῶν πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀμήν.*

εμπερίστατους ιουδαιοχριστιανούς αγίους της, θα γινόταν ευπρόσδεκτη ώστε μετά χαράς δια θελήματος Θεοῦ να ἔλθει επιτέλους²⁰ στην Αιώνια Πόλη και να *συναναπαυθεῖ* με τους αγίους. Μετά από ένα σκληρό αγώνα με τους Ιουδαιοχριστιανούς αλλά και την εικόνα του ανένδοτου πολέμιου του Νόμου και του Ισραήλ, που ίσως είχε «περάσει» και στην ιουδαϊκή κοινότητα της Πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αλλά και είχε δώσει σε εθνικοχριστιανούς ερείσματα για υποτίμηση των εξ Εβραίων, ο Π. έχοντας σχετική ηρεμία στην Κόρινθο, αισθανόταν και ο ίδιος εσωτερικά την ανάγκη να συντάξει τη «θεολογική ομολογία».

Η Ρωμ. είναι η μόνη επιστολή με τόσο σαφή διάρθρωση σε θεολογικό και πρακτικό μέρος. Συνεπώς επί τη βάσει των ανωτέρω δικαίως έχει χαρακτηριστεί το *magnum opus* ενώ ως προσχέδιο της Ρωμ. μπορεί να χαρακτηριστεί η *Προς Γαλάτας* (Γαλ.), η οποία ίσως γράφτηκε επίσης από την Κόρινθο αλλά τρία έτη νωρίτερα κατά την πρώτη επίσκεψη του Αποστόλου:

ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ (7.094 λέξεις)

Αποστολέας	Παῦλος δούλος Χριστοῦ Ἰησοῦ, κλητὸς ἀπόστολος ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ. Στον Επίλογο χαρακτηρίζεται <i>λειτουργὸς Χριστοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργῶν τὸ Εὐαγγέλιον</i> (15, 16). Γραμματέας: Τέρτιος (16, 22)
Παραλήπτες	<i>πᾶσιν τοῖς ὄσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἀγίοις</i> : Χριστιανοί ἐξ Ἐθνῶν αλλά και Ιουδαιοχριστιανοί. Οι τελευταίοι επέστρεψαν στο πρότερο περιβάλλον τους προσδευτικά μετά τον Οκτώβρη του 54 μ.Χ. και το θάνατο του Κλαυδίου από όπου είχαν ειδικωθεί μετά το πογκρόμ του 49 μ.Χ. ἔνεκα του Χρηστοῦ (Πρ. 18, 1-3). Βρίσκονται σε σχετική ἔνταση μεταξύ τους ἔνεκα και της βρώσης κρέατος.
Συνθήκες Συγγραφῆς	Ολοκλήρωση της ιεραποστολικῆς περιοδείας του Π. στην Ανατολή – Αποτίμηση της θεολογίας και του ἔργου του ως αποστόλου
Αφορμή	*Προετοιμασία ταξιδιού στη Ῥώμη προκειμένου να προπεμφθεῖ ἐν συνεχείᾳ στη λατινόφωνη Ἰσπανία όπου υπήρχε μικρὸς μόνον ιουδαϊκὸς πληθυσμὸς. *Αντιμετώπιση προβλημάτων που ἄμεσα αναφέρονται στο 14, 1-15, 7 ²¹ αλλά και υπαινίσσονται οι 12, 14-13, 7 (σχέσεις με την πολιτικὴ ἐξουσία –καταβολὴ φόρων πρβλ. Τάκιτος, Χρονικά 13). * Σύσταση της προστάτιδος του Π. Φοίβης.

²⁰

²¹ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιοντα μὴ ἐξουθενείτω, ὁ δὲ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιοντα μὴ κρινέτω, ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. (14:3)

	* (Υποστήριξη Ρωμαίων χριστιανών ενόψει του ταξιδιού του στην Ιερουσαλήμ) * (Διαθήκη Παύλου;)	
Τόπος Συγγραφής	Κόρινθος, όπου μετά από αμφισβητήσεις και παρεμβάσεις γίνεται πλέον αποδεκτός (πρβλ. 16, 23 Πρ. 20, 2 κε. φιλοξενείται στον οίκο του Γάιου)	
Χρονολογία	(χειμώνας;) 56 ή 57 μ.Χ.	
Αντίπαλοι		
Θέμα	Ευαγγέλιο, πίστη, δικαιοσύνη Θεού, Ιουδαίοι και Έλληνες ως μέτοχοι της δικαιοσύνης του Θεού, Ισραήλ, σχέση με τις ρωμαϊκές Αρχές, δύναμη και αδυναμία.	
Δόμηση	Προοίμιο	1, 1-7 1, 8-12 (εὐχαριστῶ...) 1, 13-15 1, 16-17 Πρωτόκολλο Προοίμιο Επιστολική αυτοσύσταση Πρόθεση
	Κυρίως Σώμα	A. 1, 18-11, 36 I. Θεολογικό Μέρος 1. 1, 18-11, 36 i. 1, 18-3, 31: Παρουσίαση βασικού θέματος- Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ (1, 18: ἀποκαλύπτεται ὁργή Θεοῦ - τύπος κατηγορικός) ii. Κεφ. 4(5)-8: Συνέπειες της Δικαιοσύνης στη ζωὴ ²² - Η καινὴ Ζωὴ (τύπος αιτιολογικός) iii. κεφ. 9-11: Το « ευτυχές αμάρτημα » (felix culpa) του Ισραήλ B. 12, 1-15, 13 (τύπος συμβουλευτικός - II. Πρακτικό Μέρος- Παρακλήση (12, 1-2: Παρακαλῶ ὄν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ (α) παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν, ἐνάρεστον

²² Κυριαρχεί το ερώτημα: *Τί ὄν ἐροῦμεν εὐρηκέναι Ἀβραάμ τὸν προπάτορα ἡμῶν κατὰ σάρκα;* (4, 1) *Τί ὄν ἐροῦμεν;* ἐπιμένωμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; (6, 1) *Τί ὄν ἐροῦμεν;* ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνωμεν εἰ μὴ διὰ νόμου· τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· οὐκ ἐπιθυμήσεις. (7, 7) ³¹ *Τί ὄν ἐροῦμεν* πρὸς ταῦτα; εἰ ὁ Θεὸς ὑπερ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; (8, 31)

		τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν καὶ (β) μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφούσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐνᾶρεστον καὶ τέλειον.)
Κατακλεί δα ²³	15, 14-29 15, 30-33 ^α 15, 33β 16, 1-16 16, 17-20 ^α 16, 20β 16, 21-23	Αποστολική «παρουσία» Πρώτη επιλογική παραίνεση και χαιρετισμός ειρήνης Πρώτο Αμὴν Πρώτος Κατάλογος χαιρετισμῶν Δεύτερη επιλογική παραίνεση και εσχατολογική προοπτική Ειρήνης Πρώτη ευχή χάριτος Δεύτερος κατάλογος χαιρετισμῶν ²⁴

Ο Παύλος προσπαθεί με την Ρωμ, (η οποία είναι η μοναδική ίσως επιστολή προς μια Ε. που δεν ίδρυσε ο ίδιος) να εξασφαλίσει την εμπιστοσύνη των παραληπτών της και γενικότερα να τις προϋποθέσει εκείνες, έτσι ώστε να προλειάνει το έδαφος για την άφιξη του εκεί και την μετάβασή του κατόπιν στην Ισπανία. Προσπαθεί μετά από 20 χρόνια ιεραποστολής, να ανατρέψει την εικόνα του ανένδοτου πολέμιου του Νόμου και του Ισραήλ, με την οποία ίσως ήταν γνωστός στην πολυπληθή ιουδαϊκή κοινότητα της Πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και παράλληλα να τοποθετηθεί έναντι εκείνων (των ελευθεριαζόντων) που επέμεναν να αγνοούν τις ηθικές συνέπειες του βαπτίσματος. Τη συμφιλίωση με τους ιουδαιοχριστιανούς προσπαθεί να πετύχει εκείνη την περίοδο και με τη μεταφορά της λογείας προς τους χριστιανούς της Ιερουσαλήμ. Ίσως ο Π. παράλληλα επιχειρεί να οδηγήσει σε

²³ Το αρχαιότερο χειρόγραφο P⁴⁶ τελειώνει στο 15, 33, όπου και τοποθετεί την δοξολογία 16, 25-7. Σε μερικά εκκλησιαστικά χειρόγραφα αυτή η δοξολογία παρατίθεται στο τέλος του κεφ. 14, ενώ ο κώδικας G την παραλείπει τελειώς, όπως και τους στ. 1, 7.15. Συνολικά παραδίδονται στα χειρόγραφα τέσσερις επίλογοι (15, 33- 16, 20. 24. 27). Το ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: αποτελεί άραγε το κεφ. 16 αυτοτελή επιστολή μόνον με χαιρετισμούς; Μήπως είναι η Ρωμ. μια Εγκύκλιος του Π. προς όλες τις Εκκλησίες (καθώς λείπει και ο προσδιορισμός εν Ρώμη σε μερικά χειρόγραφα) και επικράτησε στον Κανόνα ο τίτλος *Προς Ρωμαίους*; Θα περνούσε άραγε η κομιστρια Φοίβη από την Έφεσο και θα άφηγε εκεί ένα αντίγραφο της επιστολής, η οποία είχε ως συμπλήρωμα το κεφ. 16 μόνον για την Έφεσο; Χωρίς όμως το κεφ. 16 η Ρωμ. θα ήταν η μοναδική επιστολή χωρίς επιστολικό τέλος. Προφανώς ο Π. με την παράθεση όλων αυτών των ονομάτων προσπαθεί να τονίσει τους δεσμούς του με τα μέλη της Ε. που πρόκειται να επισκεφθεί και αναφέρεται στο 16, 17-20 σε εκείνους που προκαλούν διχοστασίες ή σκάνδαλα.

²⁴

αλληλοσεβασμό και αλληλοπρόσληψη τους 'ασθενείς' (εσσαιϊκής χροιάς, χορτοφάγους) ιουδαιοχριστιανούς και τους 'δυνατούς' εθνικοχριστιανούς.

Η επιστολή αυτή χαρακτηρίζεται ως η *Δογματική ή το Ευαγγέλιο του Π.* Το θέμα, που προσπαθεί να διαπραγματευτεί ο Π. ήρεμα και νηφάλια, είναι η δικαίωση όλων των ανθρώπων διά της χάριτος και όχι των έργων του Νόμου. 'Η ανθρωπότητα προ Χριστού χωρίς σωτηρία και η ανθρωπότητα με (και μετά) τον ΙΧ. είναι το απέρριπτο πλαίσιο που περιλαμβάνει την κολοσσιαία ιδέα του Π. για την **παγκόσμια ιστορία της σωτηρίας...** Η ιστορία της ανθρωπότητας και της Δημιουργίας είναι ένα μυστήριο, που δεν μπορεί να ερμηνευθεί από μόνο του... Αν την παρατηρήσεις αυτή καθεαυτή είναι ένα απάνθρωπο τέρας, μια Σφήγγα, ανερμήνευτη για τον άνθρωπο, που στέκεται με δέος μπροστά της. Ο απόστολος βλέπει τα πλάσματα να υψώνουν τα χέρια τους ικετευτικά στον Δημιουργό παρακαλώντας την ελευθερία τους από την φθορά.. Μαζί με αυτήν την προσευχή ακούγεται η μυστική ευχή του Πνεύματος'. Στον άνθρωπο η λογική κι η συνείδηση δόθηκαν ως όργανα γνώσης του Θ. Στον καθρέπτη της δημιουργίας μπορεί κανείς να αναγνωρίσει την δύναμη του ΙΧ. **Τον Θεό όμως δεν πρέπει απλά να τον γνωρίζεις, αλλά να τον αναγνωρίζεις, όχι μόνον να τον μάθεις αλλά να τον πιστεύεις, να τον τιμάς, να τον προσκυνάς, να τον αγαπάς.** Ο άνθρωπος όταν στηρίζεται μόνον στον εαυτό του δεν μπορεί ούτε την αξιοπρέπειά του να διατηρήσει. **Ο άνθρωπος που θεοποιεί τον άνθρωπο δεν χάνει μόνον τον Θ. αλλά και τον ανθρωπισμό του.** Ο Π. συνοψίζει τα χαρακτηριστικά της ειδωλολατρίας με 2 λέξεις 'αστόργους, ανελεήμονας'. Ως εδώ οι εβραιοχριστιανοί θα χειροκορούσαν. Οι Ιουδαίοι είχαν επιπλέον την Αποκάλυψη, το Νόμο, τους Προφήτες, τις μεσσιανικές επαγγελίες. Το μεγάλο αμάρτημα τόσο των εθνικών όσο και όμως και των Ιουδαίων είναι ότι δεν αισθάνονται ότι είναι αμαρτωλοί ή όταν το αναγνωρίζουν ζητούν να την εξασφαλίσουν με αυτοκάθαρση, μαγικούς τύπους ή νομική συμφωνία με τον Θ. **Το μεγαλύτερο βάθος της αμαρτίας είναι η θρησκευτική και ηθική αυτονομία.** Κάθε ωραίο και μεγάλο πρέπει να κατακτηθεί με ατομικές προσπάθειες, ακόμα και ό,τι κανείς κληρονομεί. Στα ανώτερα και ύψιστα δεν υπάρχει κατόρθωμα ανεξάρτητο του Θ. Απέναντι στην σωτήρια ενέργεια του Θ. που δεν έγινε τυχαία, από κάποια ψυχολογική ή πολιτική πίεση, δεν χωρεί κριτική ή κομπασμός για την καταγωγή, τα συμβατικά μας κατορθώματα και ανταμοιβές. Το ποτάμι της αγάπης του Θ. που κυλά ελεύθερα δεν μπορεί κανείς να το περιορίσει στο στενό αυλάκι του εθνικισμού. Την ζωή δεν μπορεί να την πάρει κανείς μόνος του, αλλά να την δεχθεί ως δώρο. Την καινούργια ζωή δεν μπορεί κανείς να την κατακτήσει, να την φθάσει τρέχοντας.

Στο Ρωμ 7 παρατίθεται αυτό που μερικοί χαρακτηρίζουν ως **προσωπική εξομολόγηση του Π.**, ο οποίος προβάλλει τον εαυτό του ως αντιπρόσωπο του λαού του. Η γνώμη του Σακράτη ήταν ότι η σωστή ηθική συμπεριφορά προέρχεται από την πλήρη γνώση του εαυτού μας. Ο Π. βρίσκει την λύση στο αγ. Πνεύμα, στο αντικειμενικό πεδίο της ανθρωπίνης ελευθερίας.

Η άρνηση του Ισραήλ έναντι του ΙΧ. αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα 'ευτυχές αμάρτημα' για την παγκόσμια Ιστορία γιατί προκαλεί την σωτηρία του κόσμου. Η είσοδος των εθνικών στην Βασιλεία θα παρακινήσει τους Ιουδαίους να δείξουν διπλάσιο ζήλο. Το δογματικό

μέρος κλείνει με μια λειτουργική επίκληση 'εξ αυτού και δι' αυτού και εις αυτόν τα πάντα', προκειμένου να εισάγει το ηθικό τμήμα με μια αναφορά στην Λογική Λατρεία, όπου περιγράφεται η συμπεριφορά που πηγάζει από το καινούργιο πνεύμα.

Καμιά επιστολή δεν έπαιξε στην Δύση τόσο σημασία όσο η Ρωμ. Ήταν μια παρεξήγηση με κοσμοϊστορική σημασία η απομόνωση της σώζουσας πίστης από την ζωντανή συνοχή της και οδήγησε στην σχετικοκρατία κάθε μέτρου που κατέληξε τελικά στην αλογοκρατία, αφού πίστη για τον Λούθηρο δεν είναι παρά μια σπασμωδική πειθώ του εαυτού από τον εαυτό μου ότι ο Θ. είναι ο πατέρας μου. Μάλλον η επιστολή πέτυχε τελικά τον σκοπό της, διότι οι πιστοί της Ρώμης, μόλις έφτασε δέσμιος εκεί, βγήκαν να προϋπαντήσουν τον απόστολο *ἀχρι Αππίου φόρου* (forum=αγορά/δημόσια πλατεία) και Τριών Ταβερνών (taberna= σκηνή/καλύβα) (Πρ 25,25). Γι αυτό και η *οικουμενική* αυτή επιστολή αποτελεί μια «θεολογική ομολογία» με την εξής σαφή διάρθρωση και δομή:

ΜΕΡΟΣ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟ

κεφ.1-4: η δια της πίστεως δικαίωση,

κεφ.5-8: η καινή ζωή,

κεφ.9-11: η πόρωση και η σωτηρία του Ισραήλ,

ΜΕΡΟΣ ΗΘΙΚΟ

κεφ.12-16: Παραίνεση/ Ιεραποστολικά σχέδια/Προτροπές/ ασπασμοί/ Δοξολογία.

Η Παραίνεση, στην οποία κεντρικό ρόλο παίζει η αγάπη, δεν αποτελεί μια απλή αρετολογία, αλλά είναι καρπός (όπως αποδεικνύει το «οὖν») της καινούργιας ζωής, στην οποία δια του βαπτίσματος και ης δωρεάς του αγ.Πνεύματος, έχουν εισέλθει οι πιστοί. Οι πιστοί παρακαλούνται ως ιερείς να προσφέρουν τον εαυτό τους στον Θεό θυσία ζωντανή, αγία, ευάρεστη σε Αυτόν, επιτελώντας έτσι αέναα την *λογική λατρεία*, η οποία αρμόζει σε Αυτόν. Με το ρήμα «*παραστήσα*», το οποίο χρησιμοποιεί ο Παύλος και στο 6,13 για να περιγράψει τις συνέπειες της Βαπτίσεως, οι πιστοί προσκαλούνται να προσφέρουν, αντί των ποικίλων αιματηρών θυσιών του περιβάλλοντός τους, οι οποίες έγιναν άνευ περιεχομένου μετά την θυσία του Υιού του Θεού, την ίδια την ύπαρξή τους στον Θεό. Προσκαλούνται να γίνουν ιερείς - θύτες και θύματα. Αυτή η λατρεία – λειτουργία δεν έχει την έννοια της μυστικοπαθούς επιστροφής τού λόγου του ανθρώπου στον εαυτό του, όπως συνέβαινε στα ελληνιστικά χρόνια, αλλά όπως αποδεικνύεται από τη συνέχεια της Παραίνεσης, έχει την έννοια της θυσίας της συγκεκριμένης ύπαρξής μας στον Θεό και τον πλησίον. Η δεύτερη παράκληση και προσταγή συνάμα των οικτιρμών του Θεού είναι η μεταμόρφωσή μας, η οποία βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς τον

συσχηματισμό με τον κόσμο. Η μέριμνα του πιστού δεν έγκειται καταρχήν στο να αλλάξει τον κόσμο, αλλά στο να μεταμορφώνει διαρκώς τον εαυτό του, αντιστεκόμενος καθημερινά στο εγωκεντρικό πνεύμα αυτού του αιώνα και ανακαινίζοντας το νου του.

Το περιεχόμενο της Ρωμ. είναι το εξής:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Περί της δικαιοσύνης του Θεού (1,16-11,36).

Το θέμα (1,16-17).

- 1) Η αδυναμία των ανθρώπων, Ιουδαίων και Εθνικών, να εξασφαλίσουν την δικαιοσύνη του Θεού. Καθολική ανάγκη του Ευαγγελίου (1,18-3,20).
- 2) Η έκδηλωση της δικαιοσύνης του Θεού (3,21-4,25).
  - α) Το σχέδιο του Θεού (3,21-26).
  - β) Η πρώτη ιστορική δικαίωση αυτού του σχεδίου: Αβραάμ (3,27-4,25).
- 3) Η δικαιοσύνη του Θεού μας σώζει κατά χάριν δια του Χριστού. Χριστός και Αδάμ (5,1-21) .
- 4) Η δικαιοσύνη του Θεού ελευθερώνει από την αμαρτία, το θάνατο και του Νόμου Ποιος ο λόγος της αγίας ζωής και γιατί ο Νόμος; (6,1-7,25).
- 5) Η εν Χριστώ δωρομένη δικαιοσύνη είναι μία ζωή εν Πνεύματι, αρραβώνας της μελλούσης μακαριότητας. Το χρέος μας προς το Πνεύμα, η πάσχουσα δημιουργία, η μεσιτεία του Πνεύματος, η ακατανίκητη αγάπη του ΙΧ (8,1-29).
- 6) Ένα ιστορικό πρόβλημα: Το σχέδιον του Θεού για τον ιουδαϊκό λαό (9,1-11,36).

II. Η αναμορφωμένη ζωή της αγάπης. Ηθικές απαιτήσεις της δικαιοσύνης του Θεού (12,1-15,13).

Εισαγωγή: Ολοκληρωτική αφιέρωση στο Θεό (12,1-2).

- 1) Εφαρμογή της δικαιοσύνης: διάφορες προτροπές: Ταπείνωση, αρετές, Υπακοή στο Νόμο της Πολιτείας, ο Νόμος της αγάπης, η έλευση της αυγής, (12,3-13,14).
- 2) Μία ορισμένη περίπτωση: οι «ασθενείς» και οι «δυνατοί» (14,1-15,13).

III. Επίλογος (15,14-16,24)

- 1) Ειδήσεις και σχέδια δια το μέλλον (15,14-33).
- 2) Σύστασις δια την Φοίβη και χαιρετίσματα (16, 1-16).
- 3) Συμβουλές εν σχέσει με τους ψευδοδιδασκάλους (16,17-20).

3. ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΣ

Ο Π. επιθυμεί να επισκεφθεί την Ρώμη. 'Ἡράκλειο αληθινά ἔργο για ἓναν ἄνθρωπο που πλησίαζε την γεροντική ηλικία να σηκώνει στους ώμους του ολόκληρη την χριστιανική οικουμένη'. Πρέπει όμως νωρίτερα να μεταφέρει στα Ιεροσόλυμα την λογία για τους πτωχούς της Εκκλησία, την οποία συγκέντρωσε από τους Χριστιανούς των Εκκλησιών της Μακεδονίας και της Αχαΐας, κομίζοντας κλάδον ελαίας στο στόμα του λέοντος (Πρ.15,25-29). Την στιγμή που γράφει την επιστολή είναι η 3^η ιεραποστολική περιοδεία του Π. και ο απόστολος βρίσκεται στην Κόρινθο, φιλοξενούμενος από κάποιον Γάιο (Ρωμ. 16,23), ίσως το 57 μΧ. Γραμματέας του αποστόλου είναι ο χριστιανός δούλος Τέρτιος. Στην Κόρινθο ἔμεινε 3 χρόνια και κατόπιν ενώ καταρχήν ἠθέλε δια θαλάσσης να μεταβεί στα Ιεροσόλυμα, τελικά μετέβη μέσω Μακεδονίας, ἔνεκα μιας απόπειρας δολοφονίας των Ιουδαίων εναντίον του. Στην προς Ρωμαίους αναφέρονται και οι Τιμόθεος και Σωσίπατρος, οι οποίοι βρίσκονταν μαζί του. Την επιστολή την κομίζει η διακόνισσα της εκκλησίας στις Κεγχρεές, στο επίγειο της Κορίνθου, Φοίβη.

4. ΤΟ ΚΕΦ.16

Στο τελευταίο κεφ. ο Π. στέλνει ονομαστικούς και μη χαιρετισμούς σε 26 αγαπητά πρόσωπα (και μάλιστα 23 ονομαστικά) σε μια Ε. που δεν γνώριζε. Προσπαθεί να τονίσει τους δεσμούς του με τα μέλη της Ε. που πρόκειται να επισκεφθεί αλλά και αναφέρεται στο 16, 17-20 σε εκείνους που προκαλούν διχοστασίες ή σκάνδαλα. Η Πρίσκιλλα και ο Ακύλας (σημειωτέον ότι ο Π. σημειώνει πρώτα το όνομα της συζύγου Πρίσκας και μετά του συζύγου) βρίσκονται στην Έφεσο, όπως πιθανότατα κι ο Επαιετός, η απαρχή της Ασίας, οι συγγενείς και συναιχμάλωτοι Ανδρόνικος και Ιουνία (ή Ιουνάς κατά άλλα χειρόγραφα). Το αρχαιότερο χειρόγραφο P⁴⁶ τελώνει στο 15,33, όπου και τοποθετεί την δοξολογία 16, 25-7. Σε μερικά εικλησιαστικά χειρόγραφα αυτή η δοξολογία παρατίθεται στο τέλος του 14ου κεφ., ενώ ο κώδικας G την παραλείπει τελείως, όπως και τους στίχους 1,7.15. Παραδίδονται στα χειρόγραφα 4 επίλογοι συνολικά (15,33. 16,20.24.27). Αποτελεί το κεφ.16 αυτοτελή επιστολή μόνον με χαιρετισμούς; Είναι η προς Ρωμ μια εγκύκλιος του Π. προς όλες τις Εκκλησίες (καθώς λείπει και ο προσδιορισμός εν Ρώμη σε μερικά χειρόγραφα) και επικράτησε στον Κανόνα ο τίτλος προς Ρωμαίους; Θα περνούσε άραγε η κομιστρία Φοίβη από την Έφεσο και θα άφηνε εκεί ένα αντίγραφο της επιστολής, η οποία είχε ως συμπλήρωμα το κεφ. 16 μόνον για την Έφεσο; Χωρίς όμως το κεφ.16 η Ρωμ. θα ήταν η μοναδική επιστολή χωρίς επιστολικό τέλος.

ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΗΣ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑΣ

Οι Εφ, Φιλ, Κολ και Φιλήμ χαρακτηρίζονται ως επιστολές της αιχμαλωσίας ή των δεσμών. Ο Ακ στις Πρ κάνει λόγο για 3 φυλακίσεις 1 νύκτα στους Φιλίππους, 2 έτη (57-9) στην Καισάρεια της Παλαιστίνης και τέλος στην Ρώμη, όπου ο Π. έμεινε 2 έτη σε δικό του μισθωμένο χώρο. Στη Β' Κορ. ίδιος ο Π. αναφέρει 'εν φυλακαίς περισσοτέρως' (11,23), ενώ στην Α' Κλήμ 5,6 διαβάζουμε ότι ο Π. υπομονής βραβείον έδειξεν επτάκις δεσμά φορέσας, φυγαδευθείς, λιθασθείς, κήρυξ γενόμενος εν τη Ανατολή και εν τη Δύσει. Αυτοί που ισχυρίζονται ότι οι επιστολές προέρχονται από την φυλάκιση στην Ρώμη προσκομίζουν τα εξής επιχειρήματα: α) οι συνθήκες ήταν εκεί ευνοϊκές για τη συγγραφή, β) η μνεία του πραιτορος και της οικίας του Καίσαρος στα Φιλ.1,13 και 4,22 παραπέμπουν μάλλον στην Ρώμη, γ) απουσιάζει οποιαδήποτε αναφοράς στη λογεία και δ) ήταν φυσικότερο ο Ονήσιμος να βρήκε στη Ρώμη καταφύγιο αφού η συγκοινωνία με την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας ήταν πυκνή.

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΗΣ ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑΣ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Αποστολέας	Παύλος (1, 1). Λόγω των 35 άπαξ λεγομένων, της παραλληλότητας με την Κολ., του καταλόγου των αξιωμάτων που απαντούν στο Εφ. 4, 11 κε. (όπου απουσιάζουν οι χαρισματούχοι θεραπευτές και γλώσσες του Α' Κορ. 12, 28), θεωρείται από τη σύγχρονη Έρευνα ως δευτεροπαύλια.
Παραλήπτες	Το <i>έν Εφέσω</i> λείπει στο P ⁴⁶ , B, Σιν., 1739, 424. Ωριγένη. Δεν φαίνεται ο συγγραφέας να έχει οικειότητα με τους παραλήπτες, κάτι που θα ίσχυε εάν επρόκειτο για τους Εφέσιους. Η παραλληλότητα με την Κολ. υποδηλώνει ότι μάλλον οι παραλήπτες ζουν στη Μ. Ασία. Είναι χριστιανοί εξ εθνών (2, 11· 3, 1· 4, 17)
Αφορμή	Αμφισβήτηση εκ μέρους των παραληπτών της πληρότητας που παρέχεται εν Χριστώ και εν Εκκλησία αλλά και επιστροφή στα ήθη του κόσμου
Τόπος Συγγραφής	Ρώμη (ο Π. δέσιμος)

Χρονολογία	61 μ.Χ. (η κλασική άποψη) 80-90 μ.Χ. η σύγχρονη Έρευνα καθώς υπονοείται η κατάλυση του Ναού αφενός (70 μ.Χ.) και μνημονεύεται η Εφ. από τον Ιγνάτιο (Εφ. 9.1).	
Θέμα	Ο Χριστός είναι η εσχατολογική Ειρήνη-Σαλόμ	
Δόμηση	Προοίμιο	1, 1-2 1, 3-14 1, 15-23 <i>Επιστολικό Προοίμιο – Ευχαριστία</i> 1. Ευλογία 2. Ευχαριστία
	Κυρίως Σώμα	2,1-3,21 4, 1-6, 9 Κυρίως Μέρος Α΄: 2, 1-10: Κάθετη ειρήνη-Ανύψωση εν Χριστώ από τη χώρα του θανάτου στον Ουρανό 2, 11-22: Οριζόντια Ειρήνη μετά την κατάλυση του διαχωριστικού τείχους/ «φράγματος»: Τα έθνη εν τη Εκκλησία μετέχουν της ελπίδας και των λοιπών «προνομίων» των εγγύς Ιουδαίων, χωρίς να γίνουν Ιουδαίοι 3, 1-13: Ο Απόστολος ως διάκονος των μυστηρίων της αποκάλυψης του Θεού (= της καταλλαγής Ιουδαίων και Ελλήνων) 3, 14-21: Ικεσία και δοξολογία Κυρίως Μέρος Β΄: Παράκληση τού Π. (Παραίνηση) 4, 1-16: Παράκληση για τελείωση της Οικοδομής και την πλήρη ενηλικίωση των μελών μέσω της πραγμάτωσης της ειρήνης και αγάπης 4, 17-24: Ο παλαιός και καινός άνθρωπος 4,25-5, 20: Μεμονωμένες παρααινέσεις 5,21-6, 9: Κατάλογος οικιακής συμπεριφοράς
	Κατακλείδα	6, 10-20 6, 21-22 6, 23-24 <i>Επιλογική Παραίνηση</i> <i>Σύσταση Τυχικού</i> <i>Εσχατόκολλο</i>

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΦ.

ΟΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΟΙ ΠΑΡΑΛΗΠΤΕΣ

Ο **Τιμόθεος** ήταν από τους πλέον προσφιλείς συνοδούς και συνεργάτες του Π. Αυτός και ο Λουκάς ήταν οι δύο περισσότερο σταθεροί σύντροφοι του Π. Ο απόστολος των εθνών τον γνώρισε στα Λύστρα της Λυκαονίας κατά την 2η περιοδεία του και τον παρέλαβε μαζί του. Είχε μητέρα την ιουδαιοχριστιανή Ευνίκη και πατέρα Έλληνα. Η μητέρα του και η γιαγιά του, η Λαΐδα, τον είχαν ανθρέψει από την βρεφική του ηλικία με τα ιερά γράμματα της Π.Δ. Για να μην σκανδαλίσει ο Π. τους ιουδαιοχριστιανούς, σε αντίθεση με τον Τίτο, δέχθηκε να περιτμηθεί ο Τιμ. Στην διάρκεια της 2ης περιοδείας του αποστόλου έμεινε στην Βέροια, στην συνέχεια μετέβη στην Αθήνα και κατόπιν επέστρεψε στην Θεσσαλονίκη, κομίζοντας της Α Θεσ. Τελικά συνάντησε τον Π. στην Κόρινθο με ευχάριστα νέα από τους Θεσσαλονικείς. Από την Κόρ. μετέφερε με τον Π. την λογεία στους πιστούς των Ιεροσ. Κατά την 3η περιοδεία ο Π. τον έστειλε στην Έφεσο, στην Μακεδονία και στην Κόρινθο. Μνημονεύεται με τον Π. σε 6 επιστολές του ως συναποστολέας και υπήρξε συναιχμάλωτος του αποστόλου στην 1η φυλάκισή του στην Ρώμη. Σύμφωνα με την Α Τιμ. ο Π. τον άφησε στην Έφεσο για να προστατεύσει τους πιστούς από ετεροδιδασκαλίες. Από την Ρώμη, όπου ήταν δέσμιος για 2η και τελευταία φορά ο απόστολος των εθνών, του ζητά να τον επισκεφθεί το ταχύτερο (Β Τιμ 4,9), γιατί όλοι τον εγκατέλειψαν εκτός του Λκ. Τον παρακαλεί να του φέρει από την Τρωάδα τον φαιλόνη, τα βιβλία και προ παντός τις μεβράνες. Το αν όντως συνέβη αυτό είναι άγνωστο. Κατά τον χρόνο της αποστολής της Α Τιμ ο Τιμόθεος βρίσκεται στην Έφεσο, όντας επίσκοπος της εκεί Εκκλησίας Η Α Τιμ. γράφτηκε από κάποια πόλη της Μακεδονίας μεταξύ 63 και 67, πιθανώς το 64. Σύμφωνα με την παράδοση, ο Τιμόθεος, του οποίου η υγεία δεν ήταν και τόσο καλή, μαρτύρησε επί Νέρβα ή Δομιτιανού στην Έφεσο.

Ο **Τίτος** υπήρξε πολύτιμος συνεργάτης του Κατά περιέργο τρόπο δεν τον μνημονεύει ο Λουκάς στις Πρ. Τον γνωρίζουμε μόνον από επιστολές του Π. Σύμφωνα με το Γαλ.2,1-5 ήταν Έλληνας που συνόδευσε τους Π. και Βαρνάβα από την Αντιόχεια στο 2ο ταξίδι του στα Ιεροσόλυμα, προκειμένου να συμμετάσχει στην Αποστολική Σύνοδο. Δεν τον ανάγκασε να δεχτεί την περιτομή. Στην Β Κορ τον απέστειλε ο Π. από την Έφεσο στην Κόρ. Κατά την 3ης περιοδείας όντας κομιστής της επιστολής των δακρύων, προσπάθησε να συνδιαλλάξει την κοινότητα με τον Π. Έπεισε τελικά τους Κορινθίους να συλλέξουν την λογεία των ποιτών της Ιερουσαλήμ. Συνάντησε τον Π. στην Μακεδονία και του ανακοίνωσε τα ευχάριστα νέα για την Κόρ. Επισκέφθηκε και πάλι την Κόρινθο κομίζοντας την Β Κορ προκειμένου να προλειάνει την επίσκεψη του εκεί. Φαίνεται ότι ήταν ισχυρή προσωπικότητα αφού ο Π. του ανέθεσε τέτοιες σημαντικές και λεπτές αποστολές. Τελευταία όπως φαίνεται από την Β Τιμ 4,10 από την Ρώμη απεστάλη στην Δαλματία. Τέλος ο απόστολος των εθνών τον άφησε στην Κρήτη προκειμένου να οργανώσει την τοπική Εκκλησία. Έγραψε ο Παύλος την προς Τιτον από την Μακεδονία

μεταξύ 64 και 65 στέλνοντας παράλληλα στην Κρήτη τον Αρτεμά και τον Τυχικό με την εντολή ο Τίτος να τον επισκεφθεί το συντομότερο στη Νικόπολη της Ηπείρου, όπου είχε αποφασίσει να παραχειμάσει. Οι συνθήκες της επιστολής εξυπνοούν και μια 2η επίσκεψη του Π. στην μεγαλόνησο, εκτός από τον σταθμό του εκεί κατά το θαλάσσιο ταξίδι του προς την Ρώμη.

ΧΡΟΝΟΣ, ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ

Και οι 3 επιστολές παρουσιάζουν συγγένεια ως προς το περιεχόμενο και το γλωσσικό τους ιδίωμα και διακρίνονται σαφώς ως ενιαία ομάδα από τις λοιπές επιστολές του Π. Περιέχουν κυρίως εντολές και υποδείξεις προς τους ποιμένες για την σωστή άσκηση της διακονίας τους: 'πως δει εν οίκω Θ. αναστρέφεται' (1 Τιμ 3,15). Κύριο μέλημα του Πάυλου είναι η τάξη και εδραίωση της Ε. Είναι οι μοναδικές επιστολές που απευθύνονται άμεσα σε πρόσωπα (και όχι σε κάποια τοπική κοινότητα). Και οι 3 τελειώνουν με την λειτουργική ευλογία 'η χάρις..'. Χρονολογικά προηγείται η 1 Τιμ, έπεται η Τιτ και ακολουθεί η 2 Τιμ.

Η Β Τιμ. ήταν το τελευταίο γραπτό κείμενο του Π. κι αποτελεί διαθήκη προς το αγαπητό του τέκνο Τιμόθεο. Ο Π. βρίσκεται σε βαρειά δεσμά και κακοπαθεί ως κακούργος. Είναι εγκαταλελειμένος από τους ασιάτες συνεργάτες του Φρύγελο κι Ερμογένη. Ο Δημάς έφυγε για την Θεσσαλονίκη, ο Κρήσης για την Γαλατία κι ο Τίτος για την Δαλματία. Μόνον ο Δκ έμεινε μαζί του ενώ μεγάλη ανακούφιση του προκάλεσε ο Ονησιφόρος που συνέπαθε με τα δεσμά του. Κατά τα δεσμά αυτά έδωσε μια απολογία, εγκαταλελειμένος από όλους ωστόσο υπομένει με καρτερία για χάρη των πιστών και του ευαγγελίου. Προαισθάνεται τον καιρό της αναλύσεώς του και περιμένει τον στέφανο της δικαιοσύνης από τον δίκαιο κριτή Κύριο. Με αυτήν την βεβαιότητα παρακαλεί τον Τιμ. να σπεύσει πριν τον χειμώνα. Να φέρει μαζί του τον Μάρκο και καθώς περνά από την Τρωάδα να πάρει από τον Κάρπο τον φαιλόνη και τα βιβλία που είχε αφήσει εκεί. Πληροφορεί επίσης ότι τον Τυχικό τον απέστειλε στην Έφεσο, ενώ ο Έραστος έμεινε στην Κόρινθο και ο Τρόφιμος άρρωστος στην Μίλητο. Στην α' αιχμαλωσία ο Τιμ και ο Τρόφιμος ήταν μαζί του, ενώ ο ίδιος ο Π. είχε ελευθερία κινήσεων. Άρα η επιστολή αυτή γράφτηκε από την Ρώμη κατά τα έτη 66/7.

Α' ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ.

- 1,1-2 Έπιστολικό προοίμιο.
- 1,3-20 Προτροπές στον Τιμόθεο, τον οποίο ο Απόστολος άφησε στην Έφεσο όταν αναχώρησε για την Μακεδονία για να κηρύξει το Ευαγγέλιο, καταπολεμώντας τις αιρετικές διδασκαλίες, οι οποίες, εκτός της Π. Διαθήκης, προσέχουν σε μύθους και γεναλογίες, και απαγορεύουν τον γάμο και ορισμένα φαγητά.
- 2,1-3,16 Ζητήματα της ζωής της Εκκλησίας. Δίδονται οδηγίες του Αποστόλου για τα ζητήματα της λατρείας (2, 1-15) και για τα προσόντα και ιδιότητες που πρέπει να κοσμούν τους Επισκόπους, τους Διακόνους και τις Διακόνισσες της Εκκλησίας.
- 4,1-5,2 Η αντιμετώπιση των αιρετικών είναι δυνατή δια του ευσεβούς παραδείγματος (του Τιμοθέου) και δια της ορθής διδασκαλίας.

- 5,3-6,2α Ζητήματα της ζωής της Εκκλησίας. Δίδονται οδηγίες του Αποστόλου περί των χηρών (5,3-16) και των Πρεσβυτέρων (5,17-22) και ορισμένες προσωπικές οδηγίες για τον Τιμόθεο (5,23-25) περί της τιμής, που οφείλονται από τους δούλους στους κυρίου (6,1-2α).
- 6,2β-19 Νέες οδηγίες περί αντιμετώπισης της αιρέσεως, της πλεονεξίας και των συνεπειών τους δίδονται στον Τιμοθεον (6,2β-10), κάποιες προσωπικές παραινέσεις (6,11-16), και οδηγίες περί των πλουσίων (6,17-19).
- 6,20-21 Εν κατακλείδι προτρέπεται ο Τιμόθεος να φυλάξει την παρακαταθήκη, αποκρούοντας τις βέβηλες κανοφωνίες και αντιθέσεις της ψευδωνύμου γνώσεως.

ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ

- 1,1-4 Επιστολικό Προοίμιο.
- 1,5-3,11 Οδηγίες, προειδοποιήσεις και προτροπές. Ο Τίτος εγκαταλείφθηκε από τον απόστολο στην Κρήτη για επιδιορθώσει και καταστήσει πρεσβυτέρους. Στους προϊσταμένους τούτους των κοινοτήτων δίδονται οδηγίες και υποδεικνύονται οι τρόποι της αντιμετώπισης από αυτούς των έμφανισθέντων «ματαιολόγων», μάλιστα των «εκ της περιτομής», δεδομένης και της χαρακτηριστικής των Κρητών ελαφρότητας (1,5-16). Ακολουθούν υποδείξεις αναφερόμενες στα πρεσβύτερα και νεότερα μέλη της κοινότητας καθώς και στους δούλους. Στην ζωή πάντων τούτων πρέπει να είναι έκδηλη η σωτήριος χάρις του Θεού (2,1-15). Εν συνεχεία δίδεται προτροπή περί υποταγής στις αρχές και τις εξουσίες, και τονίζεται, ότι δεν είναι δυνατόν να ζει κάποιος όπως ζούσε προ του «λουτρού παλιγγενεσίας και ανακαινώσεως πνεύματος αγίου». Ο αληθινός χριστιανός δεν αναδεικνύεται στις νομικές μάχες και έριδες, αλλά στο «προϊστασθαι καλών έργων». Αυτός μάλιστα είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος αντιμετώπισης των αιρετικών.
- 3,12-15 Εν τέλει δίδονται οδηγίες σχετικά με ορισμένους εκ των συνεργατών του Αποστόλου, από δε τον Τίτο ζητείται να έλθει προς συνάντησή του στη Νι-κόπολη, όπου επρόκειτο να παραχειμάσει.

Β' ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ

- 1,1 -2 Επιστολικό Προοίμιο.
- 1,3-4,5 Οδηγίες στον Τιμοθεο για την ακριβέστερη εκτέλεση του υπουργήματός του. Ο Τιμόθεος πρέπει να φύλαξει την παρακαταθήκη ακολουθώντας το παράδειγμα του Αποστόλου ο οποίος εγκαταλειμένος στην Ρώμη από παλιούς φίλους κακοπαθεί και πάσχει (κεφ.1). Πρέπει, ως καλός στρατιώτης Ι.Χριστού, να συγκακοπαθήσει, διότι ο θάνατος μαζί με τον ΙΧ οδηγεί στην ανάσταση (2,1-13). Αιρετικοί, όπως ο Υμέναιος και ο Φιλητός, που θεωρούν ως πνευματική μόνο την ανάσταση, και λένε ότι ήδη έγινε, πρέπει να αντιμετωπίζονται όχι με συζητήσεις αλλά δια του ορθού βίου και της παιδείσεως των αντιδιατιθεμένων μέσα σε κλίμα πραότητας (2,14-26). Την εμφάνιση μεγαλύτερης έκλύσεως των ηθών και αποστασίας στις έσχατες ημέρες (3,1-9) ο Τιμόθεος μπορεί να αντιμετωπίσει δια της εμμονής στην πίστη και τις Γραφές (3,10-17) και δια της ασκήσεως της διακονίας του ευαγγελιστού (4,1-5).
- 4,6-22 Εν κατακλείδι δίδονται προσωπικές ανακοινώσεις. Ο Απόστολος αναμένει τον στέφανο του μαρτυρίου. Ζητεί από τον

Τιμοθεον προ του χειμώνα να έρθει συνοδευόμενος από τον Μάρκο, αφού μόνον ο Λουκάς βρισκόταν κοντά του.

Η μελέτη των έργων του

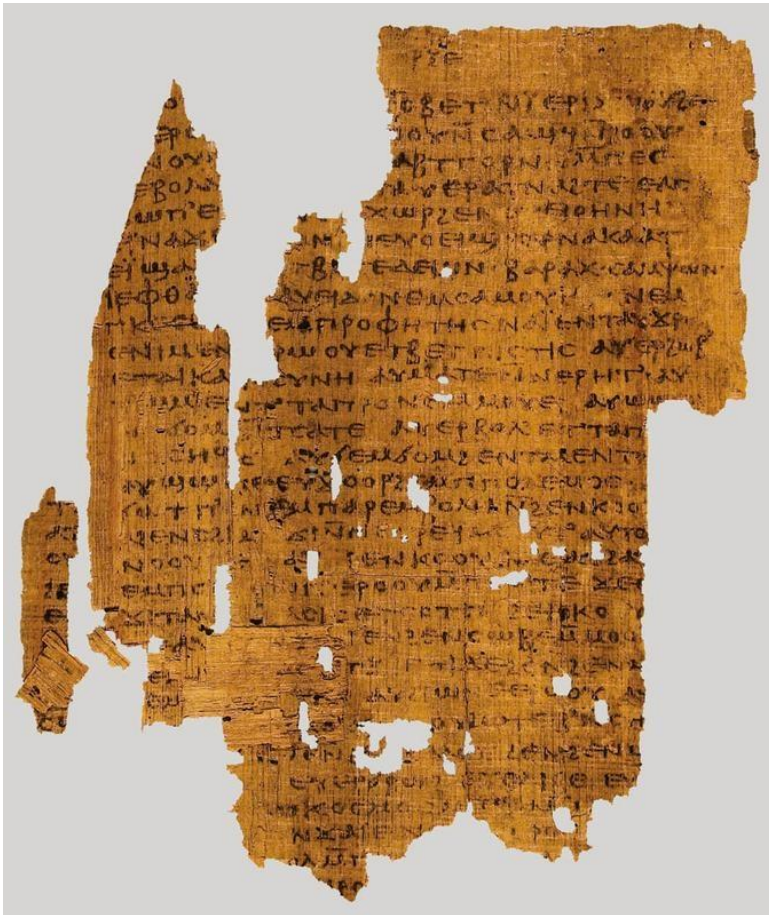
Είναι ανακριβές να λέμε πώς είναι απλώς το θεμέλιο του πολιτισμού μας η διδασκαλία του ή ότι είναι απλώς η βάση της πίστεώς μας το κήρυγμα του ραββίνου - σκηνοποιού από την Ταρσό, του ακαταπόνητου ευαγγελιστή, του Αποστόλου της νέας ζωής. Γιατί έτσι βλέπομε τον Απόστολο λίγο - πολύ κλεισμένο στην περιοχή του παρελθόντος. Ο Παύλος, όμως, δεν είναι ένας που πέρασε και προσμένει τον μελετητή, τον πιστό, τον στοχαστή για να μιλήσει μαζί του γεφυρώνοντας το ιστορικό χάσμα. Αντιθέτως, ο Απ. Παύλος ζη μέσα στην εποχή μας, ή μάλλον προπορεύεται απ' αυτήν, μας καλεί όχι από το παρελθόν ενός κόσμου που συνεχώς γερνά και φθίνει, αλλ' από το μέλλον ενός νέου φωτεινού κόσμου πού μεταμορφώνει τον παλιό. Έτσι η συνάντησής μας με τον Παύλο δεν είναι συνομιλία με την ιστορία, αλλά συναπάντημα με την ελπίδα, δεν είναι προσφορά τιμής από μέρους μας, αλλά αποδοχή των δώρων πού εκείνος μας δίνει. Αντίθετα μ' ό,τι συμβαίνει με άλλα πρόσωπα που έζησαν πριν από μας, η συνάντησή μας με Απόστολο Παύλο θέλει τον συνομιλητή του όχι ιστορικό αλλά Οραματιστή, όχι επιστήμονα αλλά προφήτη. Αυτή η ζωντανή παρουσία του Αποστόλου ανάμεσα μας φαίνεται καθαρά στα αποσπάσματα της ζωντανής φωνής του που σώθηκαν στις Επιστολές του. Όποιος έχει τα μάτια ανοικτά και βλέπει, εκπλήσσεται κάθε φορά που ακούει την φωνή του Αποστόλου να λέει πράγματα καινούργια- όχι απλώς επίκαιρα αλλά επαναστατικά νέα, προφητικά. Παρ' όλη την πρόοδό μας και τον πολιτισμό μας, μελετώντας τις Επιστολές του Παύλου μένομε άφωνοι μπροστά στις ιδέες του. Η πρόοδος μας φαίνεται τιποτένια, διαπιστώνομε ότι δεν φτάσαμε ακόμη ούτε σ' ενός μικρού μέρους των την πραγματοποίηση, βλέπομε ότι έχομε πολλά ακόμη να διδαχθούμε (Στοιγιάννος).

Υλικά συγγραφής

4./5. Jh., Kol 4,15-18; 1 Thess 1,1-6

Ο πάπυρος ως γραφική ύλη είχε το πλεονέκτημα ότι ήταν φθηνός, δεν κατατρωγόταν από τα σαρκοβόρα σκουλήκια και ήταν άσηπτος (σώζονται πάπυροι 2.500 ετών). Ένα φύλλο μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για μια πρόσκληση, ή την αναγραφή κάποιου συμφωνητικού ή αγγελίας ή λογαριασμού ή μιας σύντομης επιστολής όπως είναι η Α΄ και Β΄ Ιω., στις οποίες απαντούν οι λέξεις χάρτης (Β΄ Ιω 12), μέλαν (Β΄ Ιω 12. Γ΄ Ιω 13) και κάλαμος (Γ΄ Ιω 13).

Πολλά κομμάτια επεξεργασμένου παπύρου ενώνονταν μεταξύ τους ώστε να αποτελέσουν ένα μακρόστενο βιβλίο ή ειλητάριο (λατ. Volumen) συνήθως 6-10 μέτρων (πρβλ. τη ρήση του Καλλιμάχου 'μέγα βιβλίο, μέγα κακό'). Στο άκρο της λωρίδας αυτής προσαρμοζόταν ξύλο ίσου ύψους, το οποίο ονομαζόταν κόνταξ / κοντάκιο και τα άκρα του ομφαλοί, όπου και περιτυλισσόταν η κατασκευασθείσα λωρίδα ή ταινία. Το σύγγραμμα γραφόταν σε πολυάριθμες στήλες αρχής γενομένης από την εσωτερική άκρη, αυτής που ήταν στο κοντό και τελείωνε στο εξωτερικό άκρο, όπου ήταν τα λουριά. Ο κύλινδρος κατά την ανάγνωσή του κρατούνταν δεξιά και εκτυλισσόταν με το αριστερό χέρι.

Υλικά συγγραφής [2]

Ο απ. Παύλος ζητά από τον Τιμόθεο να φέρει από την οικία του Κάρπου στην Τρωάδα εκτός από τον **φαιλόνη** (παλτό ενόψει του χειμώνα), **τα βιβλία και μάλιστα τας μεμβράνας** (Β' Τιμ 4,13), τα οποία ήταν είτε χειρόγραφα της Π.Δ., είτε έγγραφοι χάρτης περγαμηνής, πάνω στο οποίο ο Παύλος θα έγραφε τις επιστολές του.

Ο πάπυρος άρχισε στους πρώτους αιώνες μ.Χ. να εκτοπίζεται από την περγαμηνή, η οποία προερχόταν από την κατεργασία δέρματος προβάτων, αιγών, μόσχων και αντιλόπων. Πιθανότατα στην Πέργαμο τελειοποιήθηκε η επεξεργασία των δερμάτων, γι' αυτόν τον σκοπό και αναπτύχθηκε η ευρεία χρήση της περγαμηνής προς γραφή, αφού κατά τον Ηρόδοτο ήδη οι Έλληνες έγραφαν σε διφθέρες από αρχαιοτάτων χρόνων. Τελικά ο περγαμηνός χάρτης (charta pergamena) εκτόπισε τον πάπυρο, αφού ήταν στερεότερος, το αποτέλεσμα κομψότερο και μπορούσε κανείς άνετα να γράψει και στις δύο πλευρές.

Σπάνια οι περγαμηνές είχαν την μορφή ειληταρίου. Μεγάλα τεμάχια περγαμηνής διπλώνονταν στα τέσσερα και κόπτονταν στις τρεις παρυφές (όχι στη ράχη). Σχηματιζόταν έτσι το τετράδιο ή πεντάδιο και περισσότερα μαζί το τεύχος ή κώδικα (codex < caudex = ξύλινος πίνακας με κερί), ο οποίος ήταν βιβλιοδετημένος με μια κοινή ράχη. Ο μικρός τόμος λεγόταν τομάριο. Επειδή τα τομάρια ήταν δερμάτινα, η λέξη κατάντησε να σημαίνει κάθε δέρμα. Επειδή η τιμή της περγαμηνής ήταν μεγάλη, πολλές φορές αποξέονταν τα γράμματα και πάνω τους έγραφαν άλλα κείμενα. Αυτοί οι κώδικες λέγονται παλίμψηστοι (από το πάλιν ψάω / αποξέω- codices rescripti). Σήμερα υπάρχουν τα μέσα αποκατάστασης του προτέρου κειμένου τέτοιων παπύρων.

Η Α΄ Τιμ. κύκνειο άσμα;;

Η Β΄ Τιμ. παρότι μέχρι σήμερα θεωρείται το κύκνειο άσμα του Αποστόλου, δεν αποκλείεται να γράφτηκε ή να απηχεί την περίοδο μετά την πρώτη προκαταρκτική δίκη/ακρόαση του δέσμιου Π. από τον αυτοκράτορα στη Ρώμη κι ενώ πλησιάζει ο χειμώνας. Απηχεί ένα συναίσθημα απαισιοδοξίας που οφείλεται στο ναυάγιο που βίωσε τον προηγούμενο Νοέμβριο, την αίσθηση μοναξιάς (Β΄ Τιμ. 4, 1) όταν μάλιστα κατά την προσαγωγή του στο κριτήριο δεν του συμπαραστάθηκαν οι εντόπιοι χριστιανοί (Β΄ Τιμ. 4, 11), αλλά και τους φόβους του ότι μήπως το έργο του στην Ασία δεν είναι καρποφόρο (Β΄ Τιμ. 1, 15).

Τότε ο Π. απευθυνόμενος στον Τιμόθεο γράφει τα εξής: *Φρόντισε να έλθεις σε μένα γρήγορα. Διότι ο Δημάς αγάπησε τον παρόντα κόσμο και με εγκατέλειψε και πήγε στη Θεσσαλονίκη.*

Χρονολογική σειρά

- Αργότερα έχοντας συναισθηματικά παρηγορηθεί και στηριχθεί από την έλευση του πολύτιμου γι' αυτόν Τιμοθέου, συνέγραψε με τον αγαπητό του μαθητή την *Προς Κολοσσαείς* την οποία (όπως αποδεικνύεται από το εσχατόκολλο 4, 7-17) κοινοποιεί ο **Τύχικος** ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος καὶ σύνδουλος ἐν κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς.
- Με τον *Τύχικο* απέστειλε και τη *Φιλήμ*. ίσως και την Εφεσίους. Εάν ισχύουν τα ανωτέρω δεν αποκλείεται το κύκνειο άσμα του Π. να είναι η *Προς Φιλιππησίους* με την ιδιαίτερως ελπιδοφόρα πρόσκληση: **Χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἐρῶ, χαίρετε!**

... το γένος τῶν ἁγίων
ἑαυτοῦ ἔσται· καὶ γένος αὐτοῦ ἔσται

... ἑαυτοῦ ἔσται
ἑαυτοῦ ἔσται

Τέλος

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη [εδώ](#).

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Σωτήριος Σ. Δεσπότης 2014. Σωτήριος Σ. Δεσπότης. «Εισαγωγή στην Κ.Δ. & Ιστορία Εποχής της Καινής Διαθήκης. Ο Απόστολος Παύλος». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL1>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

"Η δομή και οργάνωση της παρουσίασης, καθώς και το υπόλοιπο περιεχόμενο, αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία του συγγραφέα και του Πανεπιστημίου Αθηνών και διατίθενται με άδεια Creative Commons Αναφορά Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή Έκδοση 4.0 ή μεταγενέστερη.

Οι φωτογραφίες που περιέχονται στην παρουσίαση αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία τρίτων. Απαγορεύεται η αναπαραγωγή, αναδημοσίευση και διάθεσή τους στο κοινό με οποιονδήποτε τρόπο χωρίς τη λήψη άδειας από τους δικαιούχους. "

